

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta právnická

Diplomová práce

**Právní postavení muže a ženy, jejich práva a povinnosti
dle Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811 a zákona o právu rodinném č.
265/1949 Sb.**

Zpracoval: Zdeněk Seidl

Plzeň 2021

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta právnická

Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Zdeněk SEIDL**
Osobní číslo: **R17M0284P**
Studijní program: **M6805 Právo a právní věda**
Studijní obor: **Právo**
Téma práce: **Právní postavení muže a ženy dle AGBG z roku 1811 a Zákoníku o rodině z roku 1950**
Zadávající katedra: **Katedra právních dějin**

Zásady pro vypracování

Téma práce se bude zabývat porovnáním postupného zrovnoprávnění postavení muže a ženy v období obou zákoníků tj. AGBG z roku 1811 a Zákoníku o rodině z roku 1950. Práce se zaměří zejména na tyto oblasti: osobního postavení a právních jednání, uzavírání manželství, manželství a ukončení manželství, péče o děti, jejich výchovy a správy jejich majetku, manželského majetkového práva, dědického práva, volebního práva, práva na vzdělání

Rozsah diplomové práce:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná**

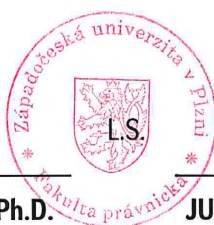
Seznam doporučené literatury:

Vedoucí diplomové práce: **JUDr. Antonín Lojek, Ph.D.**
Katedra právních dějin

Datum zadání diplomové práce: **11. března 2020**
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2021**

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
děkan

JUDr. et PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
vedoucí katedry

V Plzni dne 1. února 2021

Čestné prohlášení

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma **Právní postavení muže a ženy, jejich práva a povinnosti dle Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811 a zákona o právu rodinném č. 265/1949 Sb.** zpracoval samostatně. Použil jsem vyznačené zdroje, z kterých jsem při práci čerpal, jak je v takovéto vědecké práci obvyklé.“

Plzeň, 2021

.....

Podpis

PODĚKOVÁNÍ

Tímto bych chtěl vyjádřit poděkování mému vedoucímu diplomové práce JUDr. Antonínu Lojkovi, Ph.D., za jeho vstřícný a obětavý přístup, připomínky a podněty při zpracování této diplomové práce.

Obsah

Úvod	1
1. Právní postavení muže a ženy dle Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811 a zákona o právu rodinném č. 265/1949 Sb.	2
1.1. Oblast uzavírání manželství, manželství a ukončení manželství	2
1.2. Oblast osobního postavení a právních jednání	10
1.3. Oblast péče o děti, jejich výchovy a správy jejich majetku	11
1.4. Oblast vyživovací a alimentární	13
1.5. Oblast manželského majetkového práva	16
1.6. Oblast dědického práva	18
2. Další vybrané oblasti přinášející změny v právním postavení muže a ženy	22
2.1. Oblast volebního práva	22
2.2. Oblast práva na vzdělání	32
2.3. Oblast pracovního práva a podnikání	37
Závěr	47
Resumé	51
Seznam literatury a pramenů	53

Úvod

V současné době náš právní řád deklaruje rovná práva mužů a žen (sporné je však, zda se tato práva v praxi plně realizují) a asi bychom našli velmi málo lidí, kteří by se pozastavovali nad rozdílností pohlaví a tím i pro určité pohlaví stanovení určitých práv či povinností. Avšak v historickém vývoji právního postavení muže a ženy se jejich práva a povinnosti různily a měnily.

To lze pozorovat jak z obecného hlediska, tak na jednotlivých právních předpisech, jako byly Všeobecný zákoník občanský z roku 1811 či zákon o právu rodinném z roku 1949, tj. předpisech, které jsou předmětem rozboru této práce, ale také na dalších právních předpisech.

Ještě např. ze Všeobecného zákoníku občanského bylo zcela patrné, že muž byl brán jako živitel rodiny, který měl zaopatřit finančně svou rodinu. Žena se tak dostávala do závislosti na muži, neboť pokud nebyla zaměstnána, žila z finančních prostředků, které jí muž uvolnil. Žena byla zejména brána jako osoba mu podřízena, starající se o děti a domácnost.

Práce záměrně vychází a představuje právní předpisy od 19. století, neboť se jedná o období, které prošlo obrovskými společenskými, hospodářskými, politickými a právními změnami. Jedná se o období, kdy vznikají ženská hnutí přicházející s požadavkem rovnosti mužů a žen.

I přesto, že v tomto století byly již stanoveny cíle emancipačního hnutí, zahrnující např. požadavek neomezeného přístupu ke vzdělání, přístup ke všem povoláním, volební právo, právní rovnost v rodině, atd., nebyly ještě právně kodifikovány. To přinesly na některé výjimky až právní předpisy dvacátého století.

Jednou z těchto výjimek byl např. Spolkový zákon z roku 1867, který představoval významný právní krok, vedoucí k rozvoji veřejné činnosti žen. Spolkový zákon umožnil fungování ženských spolků po vzoru spolků mužských, tj. se stanovami, hierarchií a řádem.

Tyto spolky (např. Ženský výrobní spolek český, Spolek sv. Ludmily, Domácnost, Minerva) se již nezaměřovaly jen na charitu ale i na vzdělání žen, kdy při těchto spolcích vznikaly i školy, jako Vyšší dívčí škola či gymnázium Minerva.

Tato práce se zaměřuje na několik oblastí, které vycházejí jednak z rodinného a občanského práva, kde je zcela patrné tehdejší právní postavení muže a ženy, především pak postupné zrovnoprávnění ženy a muže na poli jednotlivých práv. Zejména se bude jednat o oblast uzavírání manželství, manželství a ukončení manželství, oblast osobního postavení a právních jednání, Oblast péče o děti, jejich výchovy a správy jejich majetku, oblast vyživovací a alimentární, oblast manželského majetkového práva či oblast dědického práva.

Samozřejmě se toto nedělo pouze na poli rodinného a občanského práva. Proto v této práci byla zaměřena pozornost i na další oblasti a další právní předpisy dotýkající se otázky vzdělávání, volebního práva či práva pracovního a podnikání.

1. Právní postavení muže a ženy dle Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811 a zákona o právu rodinném č. 265/1949 Sb.

1.1. Oblast uzavírání manželství, manželství a ukončení manželství

Dle Všeobecného zákoníku občanského úprava manželství vycházela z práva kanonického. Avšak oproti kanonickému právu, kde bylo manželství považováno za svátost, bylo manželství dle Všeobecného občanského zákoníku smlouvou zakládající se na smluvní svobodě.

Dle ustanovení zákoníku v manželské smlouvě „prohlašují dvě osoby různého pohlaví zákonitým způsobem svou vůlí, žítí v nerozlučném společenství, ploditi děti, je vychovávatí a navzájem si pomáhati.“¹ Tím tak manželům vznikaly vzájemná oprávnění

¹ § 44 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

a povinnosti. Manželé byli zavázáni k vzájemné věrnosti, slušnému chování a k výkonu manželské povinnosti.²

Dle Všeobecného občanského zákoníku byl ale manželský svazek koncipován jako svazek dvou nerovnoprávných subjektů, kdy manželka byla v podřízeném postavení vůči manželovi.³ Manželství mohl uzavřít každý, komu nebránila zákonná překážka. V případě aplikace překážek manželství zde mělo velký vliv kanonické právo.⁴

Jako překážka manželství se např. považovala překážka jiného manželství.⁵ Zákoníkem bylo stanoveno, že muž mohl být současně oddán pouze s jednou ženou a žena jej s jedním mužem. Kdo již oddán byl a chtěl znovu uzavřít sňatek, musel nastalou rozluku, tj. úplné rozvázání manželského sňatku, řádně prokázat. Zákoník tak vycházel z principu monogamie.

Další překážkou byla překážka vyššího svěcení a slavných slibů řeholních.⁶ Pokud duchovní přijali již vyšší svěcení, jakož i řádové osoby obojího pohlaví, které vykonali slavné sliby svobodného stavu, nemohli uzavřít platnou manželskou smlouvu. Zde je zcela patrná recepce tehdy platné katolické úpravy, podle které vyšší svěcení začínalo podjáhenstvím, pokračovalo jáhenstvím a posléze kněžstvím. Zákoník v tomto případě nepochybně předpokládal, že šlo o svěcení a řeholní sliby v katolické církvi. Překážkou nebyli vázáni nositelé nižších svěcení, tj. od ostiářů po akolyty a ti, kdo složili řeholní sliby jednoduché.⁷ Ke zrušení této překážky došlo roku 1919.

Za další překážku považoval zákoník překážku odlišnosti náboženství.⁸ Uzavřít manželství nemohli křesťané s osobami, které nevyznávaly křesťanské náboženství. Čili křesťané měli zakázáno uzavřít sňatek s nepokřtěnou osobou. I tato překážka byla

² § 90 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

³ VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003, s. 71.

⁴ Blíže k manželským překážkám v tehdy platném systému kanonického práva viz RITTNER, E. *Církevní právo katolické*. Díl II. Praha: Nákladem právnické jednoty, 1889, s. 285 an.

⁵ § 62 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁶ § 63 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁷ MALÝ, K., DVOŘÁK, J. a kol. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 404.

⁸ § 64 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

přejata z kanonického práva, byť jen z části, především že nepřihlížel k tomu, že podle kanonického práva šlo o překážku církevně dispensovatelnou. Zákoníkem tak byl vytvářen nepřímý nátlak na nepokřtěnou osobu, aby za účelem umožnění uzavření manželství s pokřtěným předstíral přijetí křesťanství a dal se pokřtít.⁹ Také tato překážka byla zrušena roku 1919.

Zákoníkem byla dále stanovena překážka švagrovství a příbuzenství.¹⁰ Tyto překážky byly zákoníkem podrobně specifikovány a vázaly i křesťany jiného náboženství než jen katolického. Odlišné překážky v tomto případě stanovil odlišně, pokud šlo o židovská manželství.¹¹ Dále byla stanovena překážka cizoložství,¹² která vycházela z kanonického práva. Ke zrušení této překážky došlo roku 1919. Obdobně z kanonického práva vycházela i překážka vraždy manžela, která byla překážkou i v případě činu nedokonaného.¹³

Některé osoby, aby mohly uzavřít manželství, musely mít udělen úřední souhlas ke sňatku. Úřední souhlas byl vyžadován u námezdně pracujících a drobných řemeslníků. K hlavní podmínce pro povolení sňatku byl důkaz, že žadatel byl schopen uživit rodinu. Zejména se zkoumala fyzická způsobilost k práci, tj. dobrý zdravotní stav. Také učitelům bylo zpočátku povolení ke sňatku odpíráno. Mohli se oženit pouze v případě, že získali místo řídících učitelů. Ženit se nesměli ani vysokoškolští asistenti. Až do roku 1919 musela učitelka po sňatku opustit své zaměstnání.¹⁴

S velkými potížemi se setkávala manželství vojáků, a to zejména v případě jejich manželek. Vojenská služba až do šedesátých let 19. století byla dlouhodobá a stát nemohl vojákům zcela upřít právo na založení rodiny. Právoplatné manželství první třídy bylo povolováno uzavřít pouze výjimečně.¹⁵ V těchto případech žila vojákova žena s dětmi s manželem v kasárnách, stěhovala se s plukem při přesunech, doprovázela manžela na polní tažení. U většiny vojáků bylo povolováno jen tzv. manželství druhé

⁹ MALÝ, K., DVOŘÁK, J. a kol. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 404.

¹⁰ §§ 65 a 66 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

¹¹ § 125 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

¹² § 67 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

¹³ § 68 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

¹⁴ MAREČKOVÁ, M. Úřední povolení k uzavření manželství po roce 1812. In: BUBELOVÁ, K. (ed.). *Pocta Eduardu Vlčkovi k 70. narozeninám*. Olomouc 2010, s. 290.

¹⁵ HORSKÁ, P. *Obyvatelstvo českých zemí*. Praha: Mladá fronta 1996, s. 19.

třídy. V těchto případech manželka nemohla žít se svým manželem trvale a neměla ani přístup do vojenských ubytovacích prostorů. Manželské soužití bylo omezeno na dobu, kdy voják dostal dovolenku. Žena ani děti neměly nárok na nemocenské a starobní zaopatření. Rodinu musela vlastní prací zajistit žena.

Uzavírat sňatek bylo znemožněno židům s většinou obyvatel. Navíc židé museli ke sňatku získat povolení krajského úřadu. Povolení bylo vydáváno pouze pro malý počet manželství, aby nevzrůstal počet židovských rodin. Podle systému, který byl zaveden roku 1726, se mohl oženit pouze nejstarší syn z židovské rodiny. Chudí židé byli pak nuceni tento systém různě obcházet. Snahy rabínů nezapisovat sňatky do židovských matrik byly odhaleny, neboť židovské matriky podléhaly speciální kontrole státu. Sňatky židu se pak realizovaly v zahraničí, popř. se oženil nejstarší syn, který se poté odstěhoval záhy do ciziny. Tím pak umožnil legální sňatek druhorozenému synovi. Poté se prvorozený syn vrátil i s rodinou zpět atd.¹⁶

V případě zániku manželství byly stanoveny Všeobecným občanským zákoníkem tyto možnosti. Manželství mohlo být prohlášeno neplatným, mohlo být zrušeno rozlukou, smrtí jednoho z manželů nebo prohlášením za mrtvého. V případě katolíků byla rozluka zakázána.¹⁷ Byl jim povolen pouze rozvod od stolu a lože, čímž ale k právnímu zániku manželství nedošlo. Zákoník ve svém ustanovení stanovil, že „Svazek platného manželství katolických osob může býti rozloučen jen smrtí jednoho manžela. Rovněž nerozvížitelný je svazek manželský, byla-li i jen jedna strana již v době uzavřeného sňatku příslušnicí katolického náboženství.“¹⁸

Rozloučení mohli být pouze nekatolíci. Evangelíci mohli být rozloučeni z důvodu cizoložství, odsouzení do žaláře na pět a více let, zlomyslného opuštění manžela, úkladů o jeho život, zlého nakládání či nepřekonatelného odporu. Židé mohli být rozloučeni z vůle manžela, cizoložství nebo na základě vzájemné dohody.

¹⁶ MAREČKOVÁ, M. Úřední povolení k uzavření manželství po roce 1812. In: BUBELOVÁ, K. (ed.). *Pocta Eduardu Vlčkovi k 70. narozeninám*. Olomouc 2010, s. 291 a pozn. č. 7 na s. 291.

¹⁷ Až do roku 1919.

¹⁸ § 111 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811. Toto ustanovení bylo zrušeno roku 1919.

Manželství zákonem o rodině z roku 1949 bylo charakterizováno jako dobrovolné a trvalé společenství muže a ženy a nebylo chápáno jako smluvní snoubenecký vztah. Zákonem byl stanoven obligatorní civilní sňatek. Manželství se uzavíralo souhlasným prohlášením muže a ženy před místním národním výborem, že spolu vstupují do manželství.¹⁹ Civilní sňatek mohl být uzavřen pouze před věcně a místně příslušným národním výborem, u jiného národního výboru toto bylo možné pouze z vážných důvodů.²⁰

Na rozdíl od předcházející právní úpravy došlo ke zjednodušení uzavírání manželství, což se projevilo zrušením tzv. vyhlášek a nahrazením pouhým předložením příslušných dokladů a výpisu z matriky.²¹ Zákonem byla pro snoubence stanovena povinnost, spočívající v tom, že znají svůj zdravotní stav a naopak a že si nejsou vědomi žádných skutečností, které by vylučovaly uzavření manželství.²²

Oproti předcházející úpravě omezil množství zákonných překážek manželství. Podmínky pro uzavření manželství byly stanoveny a řazeny dle společenské důležitosti. Jako první podmínka byla zařazena podmínka monogamie. Další překážkou bylo blízké příbuzenství. Jednalo se o příbuzenský vztah v pokolení přímém, vztah mezi osvojitelem a osvojencem, mezi sourozenci a mezi osobami v přímém pokolení sešvagřenými.

V případě poslední uváděné překážky, bylo možné uzavření manželství ze závažných důvodů povolit. Neplatnost v případě příbuzenského vztahu nebo vztahu osvojitele a osvojence se vyslovovala z úřední povinnosti. U sešvagřených osob musel neplatnost navrhnout jeden z manželů.

Za další překážku byla stanovena překážka duševního zdraví. Manželství nemohla uzavřít osoba, která byla stížena duševní poruchou nebo byla nedostatečně duševně vyvinutá. Muselo se však jednat o duševní poruchu, která nebyla přechodné povahy, a která trvala v době uzavření manželství a nepominula do doby, kdy bylo

¹⁹ § 1 zákona č. 265/1949 Sb.

²⁰ § 2 zákona č. 265/1949 Sb.

²¹ Blíže zákon č. 268/1949 Sb., o matrikách.

²² § 3 zákona č. 265/1949 Sb.

manželství prohlašováno za neplatné. Uzavření manželství s osobou, která trpěla duševní poruchou, nezpůsobovalo ale vždy neplatnost takového manželství. Soudem mohlo být uzavření takového manželství povoleno v případě, že zdravotní stav osoby, která byla stížena duševní poruchou, byl slučitelný s podstatou a účelem manželství.

Překážkou byl také nedostatek věku. Manželství nemohla uzavřít nezletilá osoba. Avšak ze závažných důvodů mohl soud povolit uzavření manželství osobě starší šestnácti let. V případě, že by manželství uzavřela osoba mladší než šestnáct let, pak bylo na toto manželství nahlíženo jako by nikdy nevzniklo.

Zákon počítal s dalšími náležitostmi, které musely být při uzavírání manželství splněny. Podle zákona sňatek se uzavíral veřejně a slavnostně za přítomnosti dvou svědků. Manželství muselo být uzavřeno před místním národním výborem. V případě uzavření manželství s cizincem, musel tento mít povolení ministerstva vnitra. Manželství mohlo být uzavřeno i prostřednictvím zmocněnce, který však musel být vybaven plnou mocí náležitého obsahu a formy.²³

Zákon o právu rodinném přinesl rozsáhlou změnu v úpravě ukončení manželství za života manželů.²⁴ Upustil od dosavadní koncepce stanovené ve Všeobecném občanském zákoníku, která rozlišovala rozvod od stolu a lože, který znamenal ukončení manželství, ale pouze formální ukončení manželských povinností, a rozluky, kterou bylo teprve manželství ukončeno. Nová právní úprava tímto zákonem zakotvená užívala již pouze pojmu rozvod pro samotné ukončení manželství.

Zákonem o právu rodinném byl zásadně odmítnut konsenzuální rozvod. Jako primární kritérium pro posuzování ukončení manželství rozvodem byl hluboký a trvalý rozvrat manželství.²⁵ Samotný pojem nebyl ale zákonem blíže vymezen. Postupem doby byl pak definován jak judikaturou, tak doktrínou. Např. učebnicí občanského práva byl vymezen hluboký a trvalý rozvrat jako stav, který z hlediska společenských zájmů

²³ § 6 zákona č. 265/1949 Sb.

²⁴ V případě této problematiky vycházím zejména z BĚLOVSKÝ, P. Rodinné právo. In: BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMEČEK, V. (eds.). *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno 2009, s. 463-477.

²⁵ Viz § 30 odst. 1 zákona č. 265/1949 Sb.

znamená, že manželství již neplní svou funkci.²⁶ Při rozvodu se tedy ohlíželo na zájmy společnosti, nikoliv osobní zájmy manželů. Bylo tak možné rozvést pouze hluboce a trvale rozvrácené manželství, neschopné pokračovat v plnění své funkce.²⁷

Rozhodnutí o tom bylo tak ponecháno na soudech. Soud však neměl zjišťovat jen samotnou existenci rozvratu manželství ale i zabývat se hlouběji a hledat příčinu tohoto rozvratu.²⁸ Zachováno bylo i zjišťování viny manžela. Manželství nebylo možné rozvést, pokud s tím manžel, který nezavdal žádnou příčinu k rozvratu, nesouhlasil. Za výlučnou vinu se nepovažovalo, pokud se jednalo o důvod, který nešlo přičítat za vinu žádnému z manželů. Např. to mohla být duševní porucha či neplodnost jednoho z manželů.²⁹

Zákon o právu rodinném stanovil povinnost soudu rozhodnout, spolu s pozitivním rozhodnutím o rozvodu, také o vině na rozpadu manželství jak bylo již výše nastíněno.³⁰ Tím tak mělo být působeno nejen výchovně, ale mělo i hmotněprávní dopady. V případě, kdy manžel nenesl odpovědnost na kvalifikovaném rozvratu, mohl požadovat na druhém manželu poskytnutí plnění, které by mu dostatečnou měrou vykompenzovalo neschopnost vlastních výdělečných možností vzniklých v důsledku setrvání v manželství. Poskytnutí tohoto plnění ale záviselo na úvaze soudu, přičemž finanční kompenzaci mohl obdržet i manžel, kterému byla vyslovena vina, pokud požadoval plnění po zrovna tak vinném manželovi. Právo na úhradu osobních potřeb zanikalo v zásadě smrtí povinného bývalého manžela, a stejně tak pozbýval tento nárok manžel, který uzavřel nový sňatek.³¹

Vina manžela na rozvratu manželství měla však primárně účinky ve vztahu k aktivní legitimaci k návrhu na rozvod manželství. Zákon stanovil,³² že o rozvod nemůže žádat manžel, který rozvrat výlučně zavinil, ledaže by druhý manžel projevil s rozvodem souhlas. To znamenalo, že vina na rozvratu manželství měla být

²⁶ KNAPP, V. *Učebnice občanského a rodinného práva*. Sv. 3. Praha: Orbis, 1954, s. 113.

²⁷ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 479.

²⁸ ŠTĚPINA, J. *Rodinné právo*. Praha: Panorama, 1958, s. 52.

²⁹ ANDRLÍK, J., BLAŽKE, J. KAFKA, A. a spol. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. Praha: Orbis, 1954, s. 128 an.

³⁰ § 31 zákona č. 265/1949 Sb.

³¹ § 34 zákona č. 265/1949 Sb.

³² § 30 odst. 2 zákona č. 265/1949 Sb.

konstatována nejen při vynesení rozsudku o ukončení manželství, ale byla také předmětem zjišťování pro účely procesního postupu.

Soud měl tak ze zákona povinnost zamítnout takovéto žádosti o rozvod, kde vinu na rozvratu manželství nesl pouze jeden z manželů, zatímco nevinný manžel s rozvodem nesouhlasil. Až do pravomocného skončení řízení mohl však nevinný manžel svůj nesouhlas odvolat. Pokud nevinný manžel dal souhlas k rozvodu, soud musel navzdory vzájemného souhlasu zkoumat, zda došlo k hlubokému a trvalému rozvratu manželství a co bylo toho příčinou, přičemž nebyl jejich souhlasným návrhem vázán.

Ve výroku o vině mohl soud konstatovat, že vinen na rozvodu manželství je jen jeden z manželů, že jsou rozvodem vinni oba manželé, příp. že žádný z manželů nenese vinu a že rozvod byl způsoben objektivními příčinami. Změnu v tomto ohledu přinesl až zákon o rodině,³³ který soudu již neukládal povinnost vynášet s rozhodnutím o rozvodu také výrok o vině na rozvratu manželství. Kritérium viny na rozvratu manželství bylo tak definitivně opuštěno. Avšak i nadále musel soud zjišťovat příčiny, které vedly k rozvratu manželství, a uvést je v odůvodnění rozhodnutí o rozvodu.

Významným faktorem v otázkách rozvodu manželství bylo i politické smýšlení manželů. Např. okresní soud v Poličce ve svém rozhodnutí dospěl k závěru,³⁴ že při rozhodování o tom, který z rodičů je schopnější k výchově dítěte, je nutno přihlížet především k jejich postoji k lidově demokratickému zřízení. Soud vycházel ze zjištění, že otec dětí byl odsouzen za zločin vzbouření podle zákona na ochranu lidově demokratické republiky k těžkému žaláři a ztrátě čestných občanských práv, čímž dle soudu prokázal svůj nepřátelský postoj k lidově demokratickému zřízení. Naopak u matky konstatoval její plné zapojení do budovatelského úsilí pracujícího lidu a její vztah k lidově demokratickému zřízení i pracovní morálku, které dávaly záruku, že bude vychovávat obě dospívající dcery tak, aby se staly platnými členy společnosti.

V případě rozvodu manželství věnoval zákon o právu rodinném pozornost zletilým dětem. To se projevovalo zejména v tom, že i když soud dospěl k závěru, že se

³³ Zákon č. 94/1963 Sb.

³⁴ Rozhodnutí okresního soudu v Poličce ze dne 24. února 1950, P 138/46.

jedná o kvalifikovaný rozvrat mezi manžely, nemusel ještě povolit rozvod. Pokud manželé měli nezletilé děti, manželství nesmělo být rozvedeno, pokud by to bylo v rozporu se zájmem nezletilých dětí.³⁵

Zákonem tak byly nadřazeny zájmy nezletilého dítěte nad osobními zájmy manželů a dokonce jim přímo ukládal povinnost podřídit své zájmy zájmům jejich nezletilého dítěte. Potřeby nezletilého dítěte musely být zabezpečeny tak, aby rozvodem neutrpělo žádnou újmu na své osobnosti ale také i na svém případném majetku. Pokud by však kvalifikovaný rozvrat nepříznivě ovlivňoval jeho řádnou výchovu nebo výživu, rozvod se zpravidla povolil.³⁶

1.2. Oblast osobního postavení a právních jednání

Všeobecným občanským zákoníkem byl muž označen za hlavu rodiny: „Muž jest hlava rodiny“³⁷ a příslušelo mu a měl dle zákoníku zejména následující práva a povinnosti: „...spravovati domácnost; ale také jest povinen manželku dle mohovosti své slušně živiti, a ji v každé případnosti zastupovati.“³⁸ K jeho právům tedy náleželo vedení domácnosti a zastupování ženy ve všech právních jednáních, jak soudních tak mimosoudních, s povinností jí poskytovat ve společné domácnosti výživu.

Všeobecným občanským zákoníkem byla také stanovena práva a povinnosti manželky. Manželka požívala práva jeho stavu a obdržela příjmení manžela.³⁹ Mezi povinnosti manželky patřilo její následování do bydliště manžela či starat se o domácnost, podle sil pomáhat ve výdělků a plnit nařízení manžela.⁴⁰

V případě zákona o právu rodinném došlo k výrazné změně oproti předcházející právní úpravě. Manželé byli oprávněni se zavazovat a jednat v obvyklých záležitostech jeden za druhého. Z právního jednání byli manželé zavázáni společně a nerozdílně. U

³⁵ § 30 zákona č. 265/1949 Sb.

³⁶ ANDRLÍK, J., BLAŽKE, J. KAFKA, A. a spol. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. Praha: Orbis, 1954, s. 132 an.

³⁷ § 91 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ § 92 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁴⁰ Srv. ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1935. Zde se praví: „Manželka má prováděti opatření manželova a manžel má právo požadovati na manželce její spoluúčast.“

zákonného zástupčího oprávnění manžela platila domněnka správnosti. Jen k návrhu zastoupeného manžela mohl soud vyslovit neúčinnost jednání manžela zastupujícího.⁴¹

1.3.Oblast péče o děti, jejich výchovy a správy jejich majetku

Rodičovské právo dle Všeobecného občanského zákoníku bylo postaveno na výsadním postavení muže. Muž dával dítěti jméno, rozhodoval o výchově dětí a spravoval jejich majetek. V případě rozluky manželství připadly děti otci. Matce byli svěřováni pouze chlapci do čtyř let a dívky do sedmi let věku.

Dle Všeobecného občanského zákoníku měli oba rodiče povinnost pečovat o děti, zejména o jejich život, zdraví a poskytovat jim slušnou výživu. Také měli dbát o rozvoj jejich osobnosti a jejich náboženskou výuku⁴². Dle zákoníku se měla matka starat především o zdraví a výchovu dítěte, otec měl zajišťovat výživu dítěte, ale také rozhodoval o výchově dítěte a spravoval jeho majetek.⁴³

Ze strany otce se jednalo o zvláštní otcova práva, tj. otcovskou moc. Práva, která zvláště příslušela otci jako hlavě rodiny, tvořila jeho otcovskou moc.⁴⁴ V principu se jednalo o ustanovení, ve kterém byl definován pojem otcovské moci, jakožto souhrn práv, která přísluší výhradně otci a která nikdy nepříslušela matce.

Jestliže tato práva nemohl otec vykonávat, měl být zřízen poručník. Obsah otcovské moci byl zákoníkem stanoven následovně: otci příslušela správa jmění dítěte, právo volby povolání dítěte, doplnění projevu vůle dítěte, otec byl zákonným zástupcem dítěte, otec měl právo ustanovit v testamentu svému dítěti poručníka, nebo naopak vyloučit jisté osoby z poručenství. Tato otcovská práva byla jeho osobními právy, což znamenalo, že se jich nemohl vzdát, ani na někoho převést.⁴⁵

⁴¹ § 20 zákona č. 265/1949 Sb.

⁴² K tomu blíže § 140 Všeobecného občanského zákoníku.

⁴³ VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003, s. 72.

⁴⁴ ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1935, s. 764.

⁴⁵ ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1935, s. 765.

Vzhledem k volbě povolání dítěte, měl otec vychovávat dítě tak, jak uzná pro něj vzhledem k jeho stavu přiměřeným. Po dosažení dospělosti mohlo však dítě podle zákona požádat soud o svolení, zda může žádat o jiné povolání, které by více odpovídalo jeho náklonnostem či schopnostem. Soud pak měl rozhodnout o žádosti podle stavu, jmění a otcovy výpovědi z úřední moci. Požadovat souhlas k jinému povolání mohla i matka dítěte.⁴⁶

Správa jmění dítěte náležela otci a to do doby, kdy bylo dítě pod zákonnou mocí otce. V případě, že byl otec nezpůsobilý ke správě majetku dítěte, nebo z ní byl vyloučen osobami, které majetek dítěti věnovaly, určil soud jiného správce. Otec dítěte byl ze správy jmění dítěte vyloučen také tehdy, když neměl vůbec způsobilost spravovat majetek. Šlo o případy nedostatku projevu vůle nebo duševní či tělesné nezpůsobilosti. Po skončení správy měl otec povinnost vydat vyúčtování s hospodařením se jměním dítěte.

Všeobecným občanským zákoníkem bylo také stanoveno,⁴⁷ že náklady na výchovu měly být hrazeny z příjmů dítěte, pokud postačovaly. V případě přebytku, mělo dojít k jeho uložení každoročnímu zúčtování. V případě, že došlo k nepatrnému přebytku výnosu jmění dítěte, měl otec právo si ho ponechat a použít jak uznal za vhodné.

Dále bylo stanoveno požívací právo otce, které bylo dovoleno v případě, kdy byl majetek darován dítěti, a otci toto právo bylo vyhrazeno zákonem. Kmenové jmění dítěte mělo zásadně ale zůstat nedotčeno. Dalo se použít pouze v případě, kdy zde byl mimořádný zájem dítěte, což byla např. léčba dítěte, operace, zřízení věna, vybavení domácnosti z důvodu blížícího se sňatku atd. Kmenové jmění dítěte se dalo také použít v případě, kdy nebylo možné uhradit náklady na výživu a výchovu dítěte ze jmění ani z prostředků otce, matky nebo jejich předků.

Do správy jmění dítěte nespadlo jmění dítěte, které získalo svým přičiněním a také věci, které dostalo po dosažení dospělosti k užívání. Volná dispozice s tímto

⁴⁶ VESELÁ, R. Otcovská moc (Řím versus ABGB). In: *Pocta Karlu Schellemu k 60. narozeninám*. Ostrava 2012, s. 645-646.

⁴⁷ § 150 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

majetkem byla však podmíněna tím, že dítě nebylo ve společné domácnosti s rodiči, nemělo dle zákona volnou dispozici se svým výdělkem.

Dle zákona o právu rodinném z roku 1949 majetek dítěte měli spravovat oba rodiče s péčí řádného hospodáře. Pokud šlo o věc, která přesahovala rámec obvyklého řádného hospodaření, nesměli rodiče jednat bez schválení soudů.⁴⁸ Výnos ze jmění dítěte sloužil výživě a výchově dítěte a jeho sourozenců, kteří s ním byli společně vychováváni.

Pokud dítě dosáhlo zletilosti, rodiče měli povinnost jemu jeho majetek, který spravovali, odevzdat. Byli povinni vydat počet jen z kmenového jmění a jen tehdy, když o to dítě požádalo do roka po skončení správy.⁴⁹

1.4.Oblast vyživovací a alimentární

Dle Všeobecného občanského zákoníku měl manžel vyživovací povinnost jak vůči manželce, tak vůči dětem.

V případě dětí musel otec svým dětem zajistit výživu, pokud samy nedisponovaly dostatečným majetkem nebo nebyly schopny se sami živit. Vyživovací povinnost otce trvala do té doby, než bylo dítě způsobilé k samostatné výživě a poměry byly takové, že snaha dítěte o nalezení práce mohla být úspěšná. Vyživovací povinnost neměl otec v případě zletilých dětí, které se úmyslně vyhýbaly práci.

Rozsah výživy byl určován na základě dvou hledisek. V případě prvního hlediska se přihlíželo k potřebám dítěte, v případě druhého hlediska se přihlíželo ke jmění otce.⁵⁰ V případě, že otec neměl dostatečné jmění či zemřel, měla pak povinnost o výživu dítěte pečovat matka. Avšak pokud ani ona neměla dostatečné jmění nebo zemřela, pak zaopatřit výživu dětem museli rodiče zemřelého otce, pak rodiče matky.⁵¹

⁴⁸ § 58 zákona č. 265/1949 Sb.

⁴⁹ § 59 zákona č. 265/1949 Sb.

⁵⁰ ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1935, s. 462 an.

⁵¹ Tamtéž.

Ze zákona vyplývala také vyživovací povinnost manžela vůči manželce. Ta zahrnovala stravu, oblečení, další životní potřeby a další.⁵²

Další změn ve vyživovací povinnosti zakotvil zákon č. 4/1931 Sb. z. a n., na ochranu osob oprávněných požadovati výživu, výchovu nebo zaopatření.⁵³ Dle tohoto zákona měl otec povinnost poskytovat dětem naturální, výjimečně finanční výživu. V případě nemanželských dětí byl zbaven vyživovací povinnosti pouze tehdy, pokud neměl majetek nebo byl trvale neschopný práce.

Avšak v případě, že povinná osoba neměla majetku či výdělek, měla provozovat takovou činnost, aby dostála svým vyživovacím závazkům. Tímto tak zákon chránil oprávněné osoby v případech, kdyby se povinná osoba chtěla vyvléct ze svých vyživovacích závazků.⁵⁴

Tzv. alimentární zákon stanovil také sankce za neplnění vyživovací povinnosti. V případě, že povinná osoba úmyslně či z hrubé nedbalosti neplnila svou vyživovací povinnost, mohla být odsouzena k trestu odnětí svobody v trvání od jednoho týdne až do šesti měsíců nebo ke ztrátě volebního práva do obcí.

Zákonem byla stanovena taktéž vyživovací povinnost nejen mezi manžely a manžely rozvedenými ale také i vůči blízkým osobám. Došlo tak k rozšíření ochrany oprávněných, kterou předcházející právní úprava neobsahovala. Ze zákona osobou blízkou byl považován manžel a osoby, které s povinným nebo s jeho manželem byli příbuzní v pokolení přímém nebo pokolení pobočném, nebo osoby žijící v životním společenství, či osoby v poměru pěstounů a schovanců nebo osvojitelů a osvojenčů.⁵⁵

Také zákon o právu rodinném z roku 1949 řešil problematiku vyživovací povinnosti. Namísto termínu „výživné“ byl užit termín „úhrada osobních potřeb“. Zákon také určil okruh povinných a oprávněných osob, které měly vůči sobě vzájemnou vyživovací povinnost. Vůči dětem měli ze zákona vyživovací povinnost oba rodiče.⁵⁶

⁵² Tamtéž.

⁵³ Tzv. alimentární zákon.

⁵⁴ Např. tak, že by se záměrně vyhýbal práci nebo se vzdal svého majetku.

⁵⁵ § 2 odst. 2 zákona č. 4/1931 Sb. z. a n.

⁵⁶ § 39 zákona č. 265/1949 Sb.

Jejich vyživovací povinnost existovala do té doby, dokud dítě se nebylo schopné uživit samo. Dítě mající vlastní příjmy, avšak žijící nadále ve společné domácnosti s rodiči bylo povinno přispívat na výživu rodiny a pomáhat rodičům s chodem domácnosti.⁵⁷ Vydělečné a majetkové možnosti rodičů určovaly míru vyživovací povinnosti. V případě, že jeden z rodičů pečoval osobně o děti, náležel mu peněžitý příspěvek od druhého rodiče.

Rozvedení manželé měli povinnost vzájemně se podporovat, pokud některý z manželů nebyl schopen obstarat si osobní potřeby. Zákonem bylo umožněno rozvedenému manželovi,⁵⁸ který neměl na rozvodu vinu a nebyl schopen sám uspokojit své osobní potřeby, žádat po druhém manželovi poskytnutí úhrady na uspokojení těchto potřeb. Právo na úhradu osobních potřeb oprávněnému manželovi zaniklo jeho smrtí nebo okamžikem uzavření nového manželství.

Vyživovací vzájemnou povinnost měli také příbuzní v pokolení přímém. Jednalo se o povinnost poskytovat si úhradu na osobní potřeby. Příbuzenství v pokolení přímém můžeme počítat na stupně. Konkrétní stupeň příbuzenství počítáme podle počtu zrození. V prvním stupni jsou příbuznými rodiče a děti, ve druhém prarodiče a vnuci atd. Stupeň příbuzenství hrál roli pro pořadí, ve kterém docházelo k plnění vyživovací povinnosti.⁵⁹

Vyživovací povinnost měli v první řadě potomci.⁶⁰ Pokud nebylo žádného potomka, plnění vyživovací povinnosti přecházelo na předky. Výjimkou z tohoto pravidla bylo ustanovení zákona o právu rodinném,⁶¹ na základě kterého se vyživovací povinnost ukládala zejména předkům – rodičům, pokud dítě nebylo schopno se samo živit. Pokud bylo více osob povinných k vyživovací povinnosti, které byli příbuzní ve stejném stupni, byli všichni považováni za spoludlužníky společné a nerozdílné. V tomto případě šlo o solidární vyživovací povinnost. Vzájemný poměr jejich podílů přispívat na výživné se řídil majetkovými a vydělečnými schopnostmi každého z nich.⁶²

⁵⁷ § 40 zákona č. 265/1949 Sb.

⁵⁸ § 34 zákona č. 265/1949 Sb.

⁵⁹ ANDRLÍK, J. a kol. *Komentář o právu rodinném*. 3. vydání. Praha: Orbis, 1954, s. 294 an.

⁶⁰ Dle § 70 odst. 2 zákona č. 265/1949 Sb.

⁶¹ § 39 zákona č. 265/1949 Sb.

⁶² ANDRLÍK, J. a kol. *Komentář o právu rodinném*. 3. vydání. Praha: Orbis, 1954, s. 294 an.

Oprávněná osoba mohla požadovat výživné v celém jeho rozsahu od kteréhokoliv příbuzného v stejném stupni. V případě, že zaplatil jeden z povinných oprávněnému celou úhradu, vznikl mu pak nárok na příspěvek od ostatních k výživě povinných na vynaložené náklady a povinnost ostatních vůči oprávněnému zanikla. Oprávněné osoby měly nárok na úhradu nákladů na osobní potřeby, pokud se nacházely v nouzi. Podle zákona se nouzí rozuměl stav, ve kterém oprávněný nebyl schopen zcela nebo zčásti pokrýt z vlastních prostředků své osobní potřeby přiměřené poměrům, ve kterých žil.

Zákonem bylo zakotveno i právo na úhradu nákladů na těhotenství a slehnutí neprovdané matce. Za povinného k úhradě těchto nákladů byl určen otec dítěte, za kterého matka nebyla provdána. Ustanovení zákona o právu rodinném ukládalo tomuto otci rovněž povinnost uhradit matce náklady jejích osobních potřeb, přičemž tato povinnost trvala po dobu tří měsíců.⁶³

Soud dle zákona mohl uložit otci dítěte, aby uhradil výdaje nebo mimořádné újmy, které vznikly matce těhotenstvím či slehnutím bez její viny. Do nákladů na těhotenství patřily např. lékařské prohlídky či ošetření v těhotenství. Do nákladů na slehnutí spadaly náklady porodu, tj, odměna lékaře, porodní asistentky, ubytování v nemocnici apod. Výše uvedené nároky na úhradu nákladů se promlčovaly ve lhůtě tři let ode dne slehnutí.⁶⁴

1.5.Oblast manželského majetkového práva

Manželské majetkové právo bylo zakotveno v dvacáté osmé hlavě Všeobecného občanského zákoníku pod názvem „O smlouvách svatebních“.⁶⁵ V případě majetku se

⁶³ § 76 zákona č. 265/1949 Sb.

⁶⁴ § 76, odst. 3 zákona č. 265/1949 Sb.

⁶⁵ §§ 1217-1266 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

sjednávaly svatební smlouvy, které musely mít podobu notářského zápisu.⁶⁶ Jednalo se o vzájemně zavazující smlouvu, ve které na jedné straně došlo k závazku poskytnout majetek a na straně druhé k závazku použít tento majetek k manželským účelům, jak bylo ve smlouvě blíže specifikováno. Pokud by se jedna strana zavázala ve smlouvě k osobněprávnímu plnění a strana druhá k plnění majetkoprávnímu, pak takováto smlouva byla považována za neplatnou pro rozpor s dobrými mravy.⁶⁷

Svatební smlouvou měly být upraveny majetkové důsledky životního společenství manželů a stanoveno v jakém rozsahu má být dotčen individuální majetek manželů manželským společenstvím. Předmětem svatební smlouvy mohlo být např. věno, obvěnění, doživotní požívání jmění určeného pro případ smrti.⁶⁸

Jinak se zákonem uplatňovala zásada odděleného majetku. Každý z manželů měl svůj majetek i své vlastnictví k věcem a každý nabýval věci výhradně pro sebe. Zákoník stanovil, že pokud „neučinili manželé zvláštní úmluvy o užití svého jmění: podrží každý manžel své vlastnické právo dosavadní, a na to, co kterýkoliv manžel za manželství nabude a jakýmkoliv způsobem obdrží, nemá druhý nároku.“⁶⁹ Pakliže by se zde objevily nějaké pochybnosti, mělo se za to, že vlastnictví nabyl muž.⁷⁰

Na základě zákona o právu rodinném z roku 1949 došlo k výrazným změnám v oblasti majetkového práva manželského,⁷¹ došlo k vyčlenění majetkových vztahů mezi manžely z občanského zákoníku a k unifikaci manželského práva na celém území našeho státu. Zákon přinesl nový právní institut – zákonné majetkové společenství, které vznikalo uzavřením manželství.⁷²

Zákon stanovil, že cokoliv nabude kterýkoliv z manželů v době trvání manželství, kromě toho, co nabyl dědictvím nebo darem, a toho co sloužilo jeho

⁶⁶ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 451.

⁶⁷ Ve smyslu § 879 Všeobecného občanského zákoníku. ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Praha 1935, s. 446.

⁶⁸ Blíže viz § 1217 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁶⁹ Viz § 1233 a § 1237 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁷⁰ § 1237 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

⁷¹ Např. nepřebíral některé instituty z předcházející právní úpravy, které mohly být předmětem svatební smlouvy jako věno či obvěnění.

⁷² §§ 22-29 zákona č. 265/1949 Sb.

osobním potřebám nebo výkonu zaměstnání, tvořilo jeho získaný majetek.⁷³ Každý z manželů mohl sám vykonávat obvyklou správu majetkového společenství.⁷⁴

Zákonné majetkové společenství zanikalo smrtí, prohlášením za mrtvého, rozvodem. V případě rozdělení společného majetku po zániku manželství si sami manželé určovali, jakým způsobem si ho rozdělí, avšak v mezích podílů jim na tomto majetku náležejících. Pokud se manželé nedohodli na rozdělení nebo způsobu rozdělení, mohlo dojít k soudnímu rozdělení jejich společného majetku na návrh některého z manželů.

Výjimečně k tomu mohlo dojít za trvání manželství rozhodnutím soudu na návrh některého z manželů ze závažných příčin. Mohlo např. zaniknout nařízením exekuční likvidace majetku některého z manželů a výrokem o propadnutí majetku v trestním řízení. V případě, že byla závažná příčina shledána, nemuselo být zákonné majetkové společenství soudem zrušeno – jednalo se o případ, kdy jeden z manželů byl zbaven svéprávnosti.⁷⁵

V některých případech se mohli manželé odchýlit od zákonné úpravy a majetkové poměry si uspořádat dle svých potřeb. Např. mohli změnit rozsah majetku – zúžit či rozšířit. Mohli také změnit správu majetku a mohli vyhradit vznik zákonného majetkového společenství až ke dni zániku manželství.⁷⁶

1.6.Oblast dědického práva

Podle Všeobecného občanského zákoníku se dědilo ze závěti nebo na základě zákonné dědické posloupnosti. Testament (závěť) byl chápán jako „Pořízení, kterým zůstavitel zůstavuje jedné nebo několika osobám pro případ smrti odvolatelně svoje

⁷³ § 22 zákona č. 265/1949 Sb.

⁷⁴ § 23 zákona č. 265/1949 Sb.

⁷⁵ Kolektiv autorů Univerzity Karlovy Právnické fakulty. *Právo rodinné*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961, s. 54.

⁷⁶ § 29 zákona č. 265/1949 Sb.

jmění, nebo jeho část, nazývá se posledním pořízením.“⁷⁷ Poslední vůle mohla sepsat pouze způsobilá osoba. Za způsobilou osobu byla považována osoba, která nebyla zákonem prohlášena za nezpůsobilou.

Dědit majetek po zůstaviteli mohly osoby, které měly dle zákona právo nabývat majetek. Dědit mohly osoby fyzické, právnické i duchovní korporace.⁷⁸ Nezpůsobilými dědit byly osoby, které se dopustily zločinu, pokud jim zůstavitel neprominul,⁷⁹ osoby, které k projevu poslední vůle donutily nebo lstivě svedly, nebo zabránily projevu, resp. změně poslední vůle anebo ji potlačily.⁸⁰ Osoby, které se dopustily cizoložství nebo krvesmilstva na základě prohlášení poslední vůle.⁸¹ Provdala-li se manželka, aniž by vyčkala lhůt zákonem stanovených,⁸² pak ztratila to,⁸³ co jí bylo zanecháno dědickou smlouvou nebo testamentem jejího zemřelého manžela.

Mezi manžely bylo možné uzavřít tzv. dědické smlouvy o celé pozůstalosti nebo o poměrném jejím dílu. Dědická smlouva nemohla být zrušena jednostranným úkonem, a to proto, aby nedošlo k újmě druhého manžela, s nímž byla ujednána. Přes ustanovení dědické smlouvy zůstávala také vyhrazena práva nepominutelných dědiců, stejně jako by to bylo vůči závěti.⁸⁴

V případě zákonné dědické posloupnosti pak došlo k tomu, že manžel se stal konkurentem s ostatními příbuznými a velikost jeho podílu se v různých případech lišil: „Zůstavitelův manžel, který ho přečkal, jest vedle zůstavitelových a jejich potomků zákonným dědicem $\frac{1}{4}$ pozůstalosti, vedle zůstavitelových rodičů a jejich potomků nebo vedle dědů a báb polovice pozůstalosti. Jsou-li tu vedle děda a báby potomci zemřelého děda a báby, obdrží manžel kromě toho z druhé polovice dědický díl. Který by připadl podle §§ 739 a 740 potomkům zemřelých děda a báby.“⁸⁵

⁷⁷ § 552 Všeobecného občanského zákoníku.

⁷⁸ § 538 a § 539 Všeobecného občanského zákoníku.

⁷⁹ § 540 Všeobecného občanského zákoníku. Ustanovení je ve znění § 63 třetí dílí novely VOZ, císařské nařízení č. 69/1916 ř.z.

⁸⁰ § 542 Všeobecného občanského zákoníku.

⁸¹ § 543 Všeobecného občanského zákoníku.

⁸² Lhůty byly stanoveny v § 120 Všeobecného občanského zákoníku.

⁸³ Dle § 121 Všeobecného občanského zákoníku.

⁸⁴ § 602 Všeobecného občanského zákoníku.

⁸⁵ § 757 Všeobecného občanského zákoníku.

Postavení manžela či manželky v rámci zákonné dědické posloupnosti se projevílo tedy tak, že vedle zůstavitelových dětí a jejich potomků dědil čtvrtinu pozůstalosti. Vedle zůstavitelových rodičů a jejich potomků nebo vedle dědů a báb polovinu pozůstalosti. Celé dědictví připadlo manželovi nebo manželce pouze tehdy jestliže nebylo zákonných dědiců první ani druhé třídy, ani dědů a báb, tedy prarodičů.

Kromě dědického podílu příslušely pozůstalému manželovi movité věci náležející k manželské domácnosti. V případě, že ale dědil v první skupině, tedy společně s dětmi, tak jen věci jeho vlastní potřeby.⁸⁶

I když zákonem o právu rodinném bylo rodinné právo odděleno od občanského zákoníku a upraveno v samostatném zákoně, dědické právo nadále bylo řešeno dle občanského zákoníku z roku 1950. V otázce dědění tak došlo k vzájemné propojenosti rodinného a občanského práva. Dědění ze zákona bylo tedy upraveno občanským zákoníkem č. 141/1950 Sb.⁸⁷ Občanský zákoník upravoval jak dědění ze závěti, tak dědění ze zákona.

Dědění ze závěti

V případě problematiky dědění ze závěti, je patrná zcela zásadní změna oproti předcházející právní úpravě, a to v tom, že občanský zákoník preferoval dědění ze zákona. To vyplývá i z komentáře k občanskému zákoníku, kde bylo uvedeno, že „Závěť jest silnější titul dědického práva, i když občanský zákoník preferuje dědění ze zákona. Vedle zákonné posloupnosti zná tedy zákon jen ještě jediný titul dědického práva – závěť, a to, a to individuální.“⁸⁸

Občanským zákoníkem byly preferovány určité skupiny dědiců, které měly vždy dědit. Dle jeho ustanovení bylo stanoveno,⁸⁹ že závěť je neplatná v případě, pokud zůstavitel nezanechal svým potomkům v závěti tolik, kolik činila cena celého jejich zákonného podílu, anebo pokud nezůstavil jiným svým potomkům nebo tomu z rodičů anebo ze starých rodičů, který je v době zůstavitelovy smrti v nouzi a již práce

⁸⁶ § 758 Všeobecného občanského zákoníku.

⁸⁷ Dle § 526 an zákona č. 141/1950 Sb.

⁸⁸ HOLUB, R. et al. *Komentář k občanskému zákoníku. Právo dědické*. Praha: Orbis, 1957, s. 135.

⁸⁹ § 551 zákona č. 141/1950 Sb.

neschopný, tolik kolik činila cena tří čtvrtin podílu, který by jim náležel dle ustanovení o dědění ze zákona. Zásah do testamentárního práva je zde zcela patrný.

Komentář k občanskému zákoníku jde ještě dál v tom smyslu, že se odvolával na porušování základních zásad týkajících se dědění: „Zákon dbá toho, aby zůstavitel nemohl svou individuální vůlí zmařit základní zásady dědění ze zákona, vyjadřující vůli celku a záležitosti v tom, že dědické právo ve své nové funkci slouží především k posílení svazků rodinných. Provedením této zásady je pak ustanovení § 551 obč. zák., vybírající z okruhu zákonných dědiců osoby nejbližší zůstaviteli a chránící dědické právo jejich i proti vůli zůstavitele. Nepatří však mezi neopominutelné dědice manžel zůstavitelův ani jiné příbuzné osoby, i kdyby jinak, v případě, že by tu nebyla závěť, dědily.“⁹⁰

Z uvedeného vyplývá, že zde byla možnost upravit zákonné společenství majtkové smlouvou. Bylo tedy možné, že manželé zákonné společenství majtkové zúžili např. pouze na obvyklé vybavení domácnosti. Pokud by ten z manželů, kterému dle smlouvy zůstala většina majetku, sepsal závěť zcela v neprospěch svého manžela, neexistovala zákonná obrana. Občanský zákoník ve svém ustanovení pamatoval pouze na děti a na rodiče, o pozůstalém manželovi se nezmiňoval.⁹¹ Proto dle této právní úpravy mohla nastat situace, že by jeden z manželů po zániku manželství nezískal žádný majetek.⁹²

Dědění ze zákona

Zákonem bylo stanoveno, že pozůstalý manžel dědil rovným dílem se zůstavitelovými dětmi. Pokud manželé neměli děti, pak se pozůstalý manžel posunul do druhé dědické skupiny, kde dědil nejméně polovinu majetku vedle zůstavitelových rodičů a osob, které se zůstavitelem žily nejméně po dobu jednoho roku před jeho smrtí ve společné domácnosti jako členové rodiny, a které z tohoto důvodu pečovaly o společnou domácnost nebo byly odkázány výživou na zůstavitele.

⁹⁰ HOLUB, R. et al. *Komentář k občanskému zákoníku. Právo dědické*. Praha: Orbis, 1957, s. 182.

⁹¹ § 551 zákona č. 141/1950 Sb.

⁹² VOLKOVÁ, J. Dědické právo. In: *Dny práva – 2009 – Days of Law: the Conference Proceedings, I. edition*. Brno: Masaryk University, 2009, s. 2439.

Pozůstalý manžel, který žil se zůstavitelem v době jeho smrti ve společné domácnosti, zároveň dědil vedle svého podíl i nedoplatky zůstaviteli odměny za práci a opětujících se důchodů až do výše jednoměsíčního příjmu, jakož i zůstavitelovo obvyklé domácí zařízení.

2. Další vybrané oblasti přinášející změny v právním postavení muže a ženy

2.1. Oblast volebního práva

V oblasti volebního práva můžeme spatřovat výraznou změnu od revolučního roku 1848. Dle ústavy z roku 1848 mělo být prováděno volební právo ve formě nepřímých voleb. Nepřímé volební právo se projevovalo v tom, že poslance měli volit volitelé, u kterých se požadoval věk 24 let, stálé bydliště ve volebním okrese a zachovalost výkonu občanských práv. Jeden volitel připadal na 500 voličů a poslanec na 50 tisíc obyvatel. Poslanci se volili podle zásad absolutní většiny hlasů volitelů, jichž se muselo volby účastnit nejméně 75%.

Další oktrojovanou březnovou (Stadionovou) ústavou z roku 1849 byly volby upraveny tak, že volit mohli pouze největší daňový poplatníci. Tím vlastně došlo ke zhoršení podmínek v oblasti volebního práva. Do dolní říšské sněmovny měli být poslanci voleni na pět let veřejnými, ústními volbami, přičemž daňový cenzus byl pro malá města stanoven na 5 a pro velká města na 10 až 20 zlatých přímých daní ročně. Navíc u poslanců dolní sněmovny se požadoval věk 30 let a u horní dokonce 40 let.

V případě zemských sněmů, se předpokládalo, že budou vytvářeny na základě tzv. zastoupení zájmů, kdy zástupce měli vysílat statkáři, města a venkovské obce. Opět se zde měla uplatňovat majetková preference.

Avšak ani tato úprava volebního práva nevstoupila v platnost, neboť citovaná ústava byla na základě Silvestrovských patentů prohlášena za zrušenou. Až vydáním další oktrojované únorové (Schmerlingovy) ústavy roku 1861 byla opět nastolena otázka řešení volebního práva. Tato ústava předpokládala spolu s prováděcími právními předpisy dvojí volby – do říšské rady a do zemských sněmů.

Dle únorové ústavy se skládal říšský parlament z panské sněmovny, kde členové byli jmenováni a z poslanecké sněmovny, kde členové byli voleni nepřímo zemskými sněmy na základě kuriového systému na dobu šesti let. V tomto případě tedy byl preferován kuriový systém, tvořící kurii velkostatkářskou, obchodních komor, měst a venkovských obcí. V případě zemských sněmů se volby konaly na základě kuriového systému.

Ústava z roku 1867 žádné změny v případě volebního práva nepřinesla, neboť nadále ponechala nepřímé volby a kuriový systém. Říšské zastupitelstvo – říšská rada – byla jako v ústavě únorové dvoukomorová. Poslanecká sněmovna byla i nadále volena prostřednictvím zemských sněmů, členy panské sněmovny byli zletilí členové panujícího rodu, dědiční pérové, tj. předáci předních šlechtických rodů a členové jmenovaní císařem za zvláštní zásluhy. Virilní mandáty, spojené s výkonem úřadu, náležely vysokým prelátům (arcibiskupům a biskupům s knížecí hodností).⁹³

Výše uváděné období představovalo změnu právního postavení ženy v oblasti volebního práva, a tím i uvědomělého prosazování rovnoprávnosti žen. Šlo o období, kdy ženy se začaly více zajímat o možnost účastnit se voleb do parlamentu. V tomto období také i v jednotlivých ženských časopisech můžeme sledovat pozornost zaměřující se na volební právo žen.⁹⁴

Podle volebního řádu z roku 1861 mohla do zemského sněmu volit pouze část voličů s přiznaným volebním právem do obecných zastupitelstev, která současně splňovala podmínky daňového cenzu. Co je však podstatné, je to, že volební řád nespécifikoval, zda oprávněným voličem má být pouze muž nebo i žena. I přesto, že v praxi byli k volbě pokládáni jen muži, existovaly případy, kdy se ženy domáhaly připuštění k volbám a pravděpodobně i odvolily.⁹⁵

⁹³ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do r. 1945*. 4. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 220.

⁹⁴ Srv. KOŘALKA, J. Zvolení ženy do českého zemského sněmu roku 1912. In: *Žena v dějinách Prahy*. Documenta Pragensia, XIII. Praha 1996, s. 307.

⁹⁵ Všeobecné volební právo žen. *Ženské listy*. 1905, roč. 33, č. 12, s. 245-246.

Roku 1873 byl vydán volební řád do říšské rady,⁹⁶ který byl založen na systému čtyř volebních kurií – velkostatků, průmyslových měst, obchodních a živnostenských komor a venkovských obcí. Aktivní volební právo bylo podmíněno věkem 24 let, státním občanstvím a svéprávností. Dle volebního řádu měli právo volit muži. V případě žen byla stanovena pouze jediná výjimka práva volit v kurii velkostatkářské, avšak pouze prostřednictvím zástupce. Pasivní volební právo měli muži starší třiceti let a za podmínky, že byli tři roky státními občany a směli buď volit do říšské rady, nebo byli volitelní do zemského sněmu. Říšská rada byla již volena přímo.

Další „vylepšení“ právního postavení v oblasti volebního práva lze spatřovat alespoň u mužů na základě Badeniho reformy z roku 1896, kdy přibyla pátá kurie, zahrnující všechny muže starší 24 let,⁹⁷ a která nebyla omezena volebním cenzem. Tím tak došlo k rozšíření volebního práva na další, avšak pouze mužské voliče.

V případě prosazování volebního práva žen zvýšenou aktivitu lze zaznamenat na počátku 20. století ze strany vznikajících ženských spolků. Roku 1903 došlo k založení Ženského klubu českého, který se stal centrem liberálně pokrokových emancipačních snah. Tento spolek sdružoval ženy bez rozdílu společenských vrstev i politického smýšlení. Roku 1904 tento spolek přijal rezoluci, že ženy mají mít od 21 let volební právo do obce, říše a že mohou být voleny do všech zastupitelských úřadů. 28. listopadu 1905 se členky tohoto spolku účastnily manifestace za všeobecné volební právo.⁹⁸

Období let 1905 až 1907 lze vnímat jako období, kdy rozvíjející se ženské emancipační hnutí poprvé veřejně předložilo své politické požadavky během boje za všeobecné volební právo mužů. Koncem roku 1905 se v Praze konaly demonstrace a politické schůze za volební právo žen. Za velmi důležité lze považovat zaslání petice do vídeňského parlamentu, čímž byla zároveň zahájena činnost Výboru pro volební právo žen, představující významnou politickou organizaci českých žen.⁹⁹

⁹⁶ Č. 41/1873 ř.z.

⁹⁷ V tomto případě se jednalo o muže dělníky a nemajetné muže.

⁹⁸ MUSILOVÁ, D. *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918-1939*. České Budějovice 2007, s. 23.

⁹⁹ BUREŠOVÁ, J. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc 2001, s. 41-42.

Včele Výboru pro volební právo žen stála Františka Plamínková. F. Plamínková patřila k největším aktivistkám zasazující se o volební právo žen. Výbor se pak snažil dosáhnout politického zrovnoprávnění např. pořádáním přednášek, schůzí či reagováním na výsledky zasedání říšské rady.¹⁰⁰

Dne 15. září 1907 delegace Výboru pro volební právo podala petici na prvním zasedání nového zemského sněmu v Praze. Ženy v této petici výrazně apelovaly, aby do opravy zákona pro český sněm poslanci zahrnuli také volební právo žen.¹⁰¹ Avšak nestalo se. Ani zavedení všeobecného volebního práva do poslanecké sněmovny říšského sněmu roku 1907 nereflektovalo princip rovného volebního práva, a tak nadále ženy zůstávají z volebního práva vyloučeny. Aktivní volební právo bylo tak stanoveno pouze pro muže starší 24 let a taktéž pasivní volební právo pro muže starší 30 let. Zemské volby nadále probíhaly podle kuriového a cenzového zastoupení.

Ženy však ve svém boji za rovné volební právo nepřestávaly. Nadále dochází k celé řadě akcí na podporu volebního práva žen, jako např. moravské manifestace při volbách do říšské rady v květnu 1911, kterých se účastnily členky v Brně, Přerově, Prostějově nebo Tišnově.¹⁰²

Roku 1912 Výbor pro volební právo nasadil do voleb do českého sněmu vlastní kandidátku, když za mladočeskou stranu nastoupila Božena Viková-Kunětická ve volebním okrese Mladá Boleslav-Nymburk. Stala se nakonec první zvolenou poslankyní na českém území i ve střední Evropě.¹⁰³ V tomto případě došlo totiž k využití mezery v zákoně z roku 1861, který nebyl oficiálně zrušen a podle kterého měly ženy právo volit a být voleny do zemského sněmu,¹⁰⁴ což bylo i využito v případě volby Boženy Vikové–Kunětické. Avšak pro silný odpor proti její kandidatuře zejména

¹⁰⁰ MALINSKÁ, J. *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha 2005, s. 113.

¹⁰¹ NEUDORFLOVÁ, M. L. *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha 1999, s. 268.

¹⁰² BUREŠOVÁ, J. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc 2001, s. 125-126.

¹⁰³ NEUDORFLOVÁ, M. L. *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha 1999, s. 282.

¹⁰⁴ VELEK, L. První v Rakousku. Zvolení prvního poslance-ženy Boženy Vikové-Kunětické v roce 1912. Příspěvek k vývoji volebního práva a ženského hnutí v habsburské monarchii. In: *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha 2007, s. 266.

ze strany místopředsedatele hraběte Františka Thuna do českého zemského sněmu nevstoupila.¹⁰⁵

Rovné volební právo žen podporovali i někteří čeští poslanci říšské rady, jako např. Tomáš Garrigue Masaryk, Bohuslav Franta či Václav Choc. Ti také v letech 1891-1911 společně vypracovali určité varianty reformy volebního práva, která měla zrovnoprávnit ženy s muži. Roku 1913 podal český poslanec Bohuslav Franta v říšské radě opětovně návrh na zrovnoprávnění žen s muži v oblasti volebního práva, avšak neúspěšně.

Po skončení první světové války podobu volebního práva žen naznačila Washingtonská deklarace z 18. října 1918, kde se hovořilo, že „Naše demokracie spočívá na všeobecném právu hlasovacím: ženy budou postaveny politicky, sociálně a kulturně na roveň mužům.“¹⁰⁶

Až roku 1919, kdy došlo k přijetí zákona o volbách do obecných orgánů,¹⁰⁷ aktivní a pasivní volební právo do obecního zastupitelstva příslušelo všem občanům bez rozdílu pohlaví, kteří dosáhli 21 let. Zároveň tak došlo k přijetí principu rovného volebního práva. Tento princip se pak projevil roku 1919, kdy v obecních volbách ženy poprvé volily bez omezení. Tím se náš stát zařadil mezi státy, které přiznaly ženám volební právo.¹⁰⁸

V případě voleb do obou komor parlamentu se základem stala ústava z roku 1920,¹⁰⁹ a zákony o volbách do Poslanecké sněmovny a Senátu.¹¹⁰ Dle těchto předpisů byli poslanci voleni všemi občany staršími 21 let na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva, tajným hlasováním. Senátory pak volili občané starší 26 let, dle stejných zásad stanovených v případě Poslanecké sněmovny. Ústavou z roku 1920

¹⁰⁵ Blíže KOŘALKA, J. Zvolení ženy do českého zemského sněmu roku 1912. In: *Ženy v dějinách Prahy*. Documenta Pragensia XIII. Praha 1996, s. 307 an.

¹⁰⁶ ČAPKA, F. *Zrod ČSR v datech a událostech*. Brno 1988, s. 37.

¹⁰⁷ Zákon č. 75/1919 Sb. z. a n., kterým vydává se řád volení v obcích republiky Československé.

¹⁰⁸ Jednalo se např. o Německo, Rakousko, Dánsko, Finsko, Norsko atd. Blíže MUSILOVÁ, D.

Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918-1939. Hradec Králové 2007, s. 33.

¹⁰⁹ Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.

¹¹⁰ Zákon č. 123/1920 Sb. z. a n. a zákon č. 124/1920 Sb. z. a n.

došlo tak k historickému ukončení procesu zrovnoprávnění obou pohlaví, kdy ženy získaly i volební právo do parlamentu.

Po skončení druhé světové války v případě volebního práva hrály rozhodující roli tři klíčové předpisy: ústavní dekret prezidenta republiky č. 47/1945 Sb. o Prozatímním národním shromáždění a vládní nařízení č. 48/1945 Sb. o volbě Prozatímního národního shromáždění a vládní nařízení č. 49/1945 Sb., o prvních volbách do okresních a zemských národních výborů.

Na základě ústavního dekretu prezident republiky bylo stanoveno, že aktivní právo do Prozatímního národního shromáždění mají osoby, které dosáhly věku 18. let a pasivní volební právo osoby, které dosáhly věku 21. let. V obou tedy případech právo volit měli jak muži, tak ženy.

Podle vládního nařízení č. 48/1945 Sb. však již nastává změna v tom smyslu, že Prozatímní národní shromáždění mělo být voleno na zemských sněmech tak, že v zemích České a moravskoslezské se mělo volit 200 poslanců a na Slovensku 100 poslanců.¹¹¹ Volby do Prozatímního národního shromáždění byly delegační. Místními národními výbory byli totiž nejdříve zvoleni na veřejné schůzi volitelé, a to tak, že na každých 200 osob a na Slovensku na každých 500 osob slovanské národnosti měl připadat jeden volitel.

Volitelé, zvoleni v obvodu daného okresního národního výboru, se měli sejít v sídle okresního národního výboru a zvolit delegáty na zemský sjezd. Jeden delegát připadal na každé 2000 obyvatel a na Slovensku na 4000 obyvatel slovanské národnosti v okrese. Delegáti se měli shromáždit v sídle zemského národního výboru a zvolit poslance.

V případě poslanců Prozatímního shromáždění mohli být voleni bezúhonní, národně, státně a demokraticky spolehliví státní občané Československé republiky, české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti, bez rozdílu pohlaví, kteří v den volby dosáhli 21. let a byli v den 28. září 1938 státními občany Československé republiky.

¹¹¹ § 1 vl. nař. č. 48/1945 Sb.

V případě ustanovení vládního nařízení č. 49/1945 Sb. měly být volby provedeny do okresních národních výborů na okresních shromážděních voliteli a volby členů zemských národních výborů na zemských sněmech delegátů.¹¹² Volitelní do okresních i zemských národních výborů museli být bezúhonní, národně, státně a demokraticky spolehliví státní občané Československé republiky, české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti, kteří v den volby dosáhli věku 18. let a měli v příslušném politickém okrese, resp. zemi, bydliště. Výslovně bylo potvrzeno pasivní volební právo osob ve vojenské činné službě a příslušníků Sboru národní bezpečnosti.¹¹³

Dalším právním předpisem, který ovlivnil postavení muže a ženy v oblasti jejich volebního práva byl zákon č. 28/1946 Sb., o úpravě stálých seznamů voličských. Během příprav tohoto předpisu bylo dohodnuto, že aktivní volební právo bude stanoveno na 18 let a nebude přiznáno příslušníkům neslovanských národů.

Jako sporná zůstávala otázka důvodů vyškrtnutí z voličských seznamů pro tzv. národní a státní nespolehlivost. Otázky důvodů škrtnutí ve voličských seznamech a překážek výkonu volebního práva byly i hlavním obsahem tří schůzí ústavně-právního výboru ve dnech 14. až 20. února 1946, během kterých byla vládní osnova výše uvedeného zákona projednávána.

Dle ustanovení výše uvedeného zákona měly být v každé obci zřízeny stálé voličské seznamy a zápis do nich byl podmínkou výkonu aktivního volebního práva jak do parlamentu, tak do národních výborů.¹¹⁴ Do seznamu se zapisovali českoslovenští státní občané české, slovenské či jiné slovanské národnosti, kteří v den vyložení seznamů překročili 18 let a měli v obci bydliště.

Do seznamu nebyly zapsány ty osoby, které byly zbaveny svéprávnosti, ztratily volební právo výrokem trestního soudu nebo byly ve výkonu trestu odnětí svobody. Do voličských seznamů se nezapisovaly také osoby, proti kterým bylo zahájeno přípravné soudní vyšetřování pro trestný čin podle tzv. retribučních dekretů prezidenta republiky

¹¹² § 2 vl. nař. č. 49/1945 Sb.

¹¹³ § 4 vl. nař. č. 49/1945 Sb.

¹¹⁴ § 1 zákona č. 28/1946 Sb.

nebo nařízení Slovenské národní rady č. 33/1945 Sb., o potrestání fašistických zločinců, okupantů, zrádců a kolaborantů a zřízení lidového soudnictví, byla-li ve všech těchto případech na ně pro takový trestní čin uvalena soudní vyšetřovací vazba, pokud tato trvala.¹¹⁵

K dalším osobám, které se nezapisovaly do stálých voličských seznamů, náležely osoby, které byly právoplatně odsouzeny pro trestné činy uvedené v dekretu prezidenta republiky č. 138/1945 Sb., o potrestání některých provinění proti národní cti, nebo podle nařízení SNR č. 33/1945 Sb. (§ 5).

Voličské seznamy sestavovaly na dobu tří let místní národní výbory, které si k tomuto účelu vytvářely tzv. místní volební komise, ve kterých musely být paritně zastoupeny všechny politické strany, které vyvíjely činnost v dané zemi.¹¹⁶ Každý státní občan slovanské národnosti starší 18 let měl právo do nich nahlížet a činit výpisy a opisy. Proti voličským seznamům bylo možné v době jejich vyložení podat u příslušného místního národního výboru námitky. O námitkách pak rozhodovala reklamační komise místního národního výboru. Přezkumem rozhodnutí byl pověřen národní výbor vyššího stupně.¹¹⁷

Významným předpisem, který taktéž zasáhl do oblasti volebního práva muže a ženy byl volební zákon č. 65/1946 Sb. Aktivní volební právo dle zákona náleželo státním občanům Československé republiky české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti, bez rozdílu pohlaví, kteří dosáhli věku 18 let a vyhovovali ostatním podmínkám zákona o volbě Ústavodárného národního shromáždění.¹¹⁸

Pasivní volební právo měli státní občané české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti bez rozdílu pohlaví, kteří byli starší 21 let a vyhovovali ostatním podmínkám zákona o volbě Ústavodárného shromáždění. V případě podrobností odkazoval zákon na úpravu zvláštního zákona o stálých voličských seznamech a zákon o volbě Ústavodárného shromáždění.¹¹⁹

¹¹⁵ § 22 zákona č. 28/1946 Sb.

¹¹⁶ § 7 zákona č. 28/1946 Sb.

¹¹⁷ § 10 zákona č. 28/1946 Sb.

¹¹⁸ Čl. 3 zákona č. 65/1946 Sb.

¹¹⁹ Viz čl. 5 zákona č. 65/1946 Sb.

Zákon o stálých voličských seznamech zde již byl výše představen, proto přejdeme ještě k zákonu č. 67/1946 Sb. o volbě Ústavodárného národního shromáždění. Dle tohoto zákon byl stát rozdělen na 28 volebních krajů. Došlo k vymezení způsobu výpočtu státního mandátového čísla, na jehož základě bylo určeno, kolik poslanců případně na jednotlivé země.¹²⁰ Vlastní volby se konaly ve volebních místech, kterými byly obce. K provedení voleb byly zřizovány obvodní krajské výbory a ústřední volební výbor. Členem volebního výboru mohl být občan, který splňoval podmínky volebního práva a nebyl z něho vyloučen ani postižen překážkou výkonu volebního práva.¹²¹

Obvodní volební výbory se zřizovaly v každé volební místnosti, krajské volební výbory se vytvářely pro volební kraje a ústřední volební výbor pro volby v celém státě. Členy volebních výborů byli vždy dva zástupci za každou politickou stranu, která podala platnou kandidátní listinu v dotčeném volebním kraji, zemi resp. vyvíjela činnost v zemi české, moravskoslezské nebo na Slovensku.¹²²

V případě aktivního a pasivního volebního práva odkazoval zákon na zákon č. 28/1946 Sb.¹²³ V případě aktivního volebního práva stanovil, že „Právo voliti poslance ústavodárného Národního shromáždění přísluší všem osobám, které splňují podmínky pro zápis do stálých seznamů voličských podle § 2, odst. 1 zák. č. 28/1946 Sb. Zápis do těchto seznamů je podmínkou výkonu volebního práva.“

Z práva volit byli vyloučeni ti, kteří byli vyloučeni ze zápisu do stálých voličských seznamů nebo se do nich nezapisovali.¹²⁴ Volební právo nesměli dále vykonávat ti, u jejichž zápisu ve voličském seznamu je poznamenána překážka výkonu volebního práva.¹²⁵

Každý volič měl jeden hlas. Volební právo měl v jediné obci a vykonával ho osobně.¹²⁶ Voličský průkaz opravňoval k výkonu volby pouze v obci na něm vyznačené.

¹²⁰ § 1 zákona č. 67/1946 Sb.

¹²¹ § 4 zákona č. 67/1946 Sb.

¹²² § 5 zákona č. 67/1946 Sb.

¹²³ § 7, odst. 1 zákona č. 67/1946 Sb.

¹²⁴ S odkazem na §§ 3 a 25, 22 zákona č. 28/1946 Sb.

¹²⁵ § 7, odst. 2 zákona č. 67/1946 Sb. s odkazem na § 24 zákona č. 28/1946 Sb.

¹²⁶ § 8 zákona č. 67/1946 Sb.

Taktéž osoby vojenské a členové Sboru národní bezpečnosti, mající voličský průkaz, mohli volit rovněž jen v jedné obci, a to zpravidla v obci, ve které byli v den volby přikázáni službou.¹²⁷

V případě pasivního volebního práva bylo zákonem stanoveno, že „Za poslance mohou být voleni státní občané Československé republiky české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti, bez rozdílu pohlaví, kteří v den volby dokonali 21 rok věku svého a nejsou podle § 7, odst. 2 vyloučeni z práva voliti.“

Zajímavostí dále bylo, že zákon navázal na tradice první republiky a to v případě volební povinnosti, kdy stanovil: „Každý volič je povinen volby se zúčastnit“.¹²⁸ Zároveň zákon také stanovil, kdo byl od této povinnosti osvobozen.¹²⁹ Od volební povinnosti byly osvobozeny osoby starší 70 let, osoby nemocné, trpící tělesnou vadou, pro kterou se nemohly dostavit do volební místnosti.

Dále byli osvobozeni ti, kteří pro neodkladné povinnosti svého úřadu nebo povolání nemohli včas přijít k volbě nebo byli v den volby od místa volby vzdáleni nejméně 100 km nebo byli zdrženi přerušáním dopravy nebo jinými nepřekonatelnými překážkami.

Zaměstnavatel byl povinen upravit v den volby službu tak, aby zaměstnanci měli možnost se voleb účastnit. Také vojenská služba měla být pro den voleb upravena tak, aby, pokud to dovolovaly služební poměry, mohly vykonat právo i vojenské osoby. Obdobně to platilo i o službě členů Sboru národní bezpečnosti.

Po vydání ústavy roku 1948,¹³⁰ bylo volební právo do zastupitelských orgánů všeobecné, rovné, přímé a tajné. Volit mohl každý občan starší 18 let, a zvolen mohl být každý občan, který dosáhl věku 21 let.¹³¹ Výrazným předpisem byl i zákon č. 266/1948 Sb., kterým se měnil a doplňoval zákon o úpravě stálých voličských seznamů, podle

¹²⁷ § 9 zákona č. 67/1946 Sb.

¹²⁸ § 11, odst. 1 zákona č. 67/1946 Sb.

¹²⁹ § 11, odst. 2 zákona č. 67/1946 Sb.

¹³⁰ Zákon č. 150/1948 Sb.

¹³¹ Čl. IV. zákona č. 150/1948 Sb.

kterého se do seznamů zapisovali všichni občané, nejen tedy občané české, slovenské a jiné slovanské národnosti.

Ze zápisu byli navíc vyloučeni i ti, kteří pobývali v donucovací pracovně nebo v táborech nucených prací.¹³² Převzato bylo ustanovení volebního zákona o složení místních volebních komisí, které byly sestavovány na návrh akčního výboru Národní fronty.¹³³ Totéž platilo i o reklamačních komisích, které rozhodovaly o námitkách proti zápisu. Došlo k rozšíření okruhu údajů, které bylo třeba uvést při žádosti o vydání voličského průkazu.

Také i ústavou z roku 1960,¹³⁴ došlo k převzetí formálního volebního práva zakotveného v ústavě z roku 1948 a dalších volebních předpisů.¹³⁵ Nadále volební právo bylo zakotveno jako právo všeobecné, rovné, přímé a tajné. Věková hranice pro aktivní a pasivní volební právo nebyla změněna.

V případě voleb do národních výborů ústava stručně stanovila, že národní výbory jsou složeny z poslanců, kteří jsou lidem voleni, lidu odpovědni a mohou být lidem odvoláni. Jejich volební období trvalo čtyři roky.¹³⁶ V úpravě voleb ústava odkazovala na zvláštní zákon, který byl pak přijat pod č. 34/1964 Sb., o volbách do Národního shromáždění a do národních výborů. Ten pak obsahoval společnou úpravu.

2.2. Oblast práva na vzdělání

Na rozdíl od mužů se velmi komplikovaným a zdlouhavým procesem jevila oblast vzdělávání žen. Velmi dlouho trvalo, než ženám bylo umožněno se vzdělávat na středních a vysokých školách. Zde je však třeba rozlišovat oblast veřejného a soukromého vzdělávání. Je prokázáno, že v případě soukromého vzdělávání ženám nic nebránilo, pokud náležely v 19. století ke šlechtě nebo k bohatým měšťanským vrstvám a mohli si studia zaplatit. U nich nejen studium jazyků a hudby, ale i světové literatury, filozofie, historie a dalšího patřilo k přípravě na budoucí společenskou

¹³² Bod č. 2 zákona č. 266/1948 Sb.

¹³³ Srv. bod č. 3 zákona č. 266/1948 Sb.

¹³⁴ Zákon č. 100/1960 Sb.

¹³⁵ Zákon č. 26/1954 Sb., zákon č. 27/1954 Sb. a zákon č. 35/1960 Sb. a další.

¹³⁶ Čl. 86 úst. zákona č. 100/1960 Sb.

kariery. Intelektuálními kruhy společnosti bylo dívčí vzdělávání vesměs schvalováno, již i s ohledem, že když se žena vdá, bude její vzdělávání blahodárně působit při výchově dětí a tím získá celá společnost.¹³⁷

Je zcela patrné, že právě ženské hnutí 19. století se zasadilo o to, aby ženy mohly studovat na univerzitách. V této době dochází k zakládání jednotlivých ženských spolků, jejichž cílem mimo jiné bylo i vzdělávání žen. Např. díky výraznému úsilí Elišky Krásnohorské došlo k otevření dívčího gymnázia při spolku Minerva,¹³⁸ a po jeho vzoru pak pozvolna vznikala další dívčí gymnázia. Jako druhé dívčí gymnázium bylo řádové gymnázium školských sester sv. Františka, založené roku 1905 se sídlem v Praze na Královských Vinohradech.¹³⁹ Vedle gymnázia byly zřízeny i odborné dívčí školy s pensionátem. Roku 1912 se gymnázium proměnilo v reálné gymnázium a otevíral střídavě čtyři třídy sudé a liché.¹⁴⁰

Roku 1903 došlo k založení spolku Dívčí akademie, který roku 1907 otevřel první dívčí gymnázium ve Valašském Meziříčí na Moravě.¹⁴¹ Dalším počinem tohoto spolku bylo zřízení gymnázia v Brně roku 1908. Další spolek nazývající se Ženský výrobní spolek, v jehož čele stála Karolína Světlá. Kromě prosazování středoškolského studia pro ženy požadoval spolek u příslušného ministra povolení řádného vysokoškolského studia, a to z oboru filozofie, medicíny a farmacie. Avšak z počátku bylo k této žádosti přistupováno negativně. Tento negativní přístup se projevil ve vydání ministerstva kultu a vyučování, jímž toto studium bylo ženám zakázáno.¹⁴²

Až nařízením ministerstva věcí duchovních a vyučování z roku 1897 bylo povoleno studium pro ženy na filozofické fakultě.¹⁴³ Dle nařízení mohly ženy jako řádné posluchačky být přijaty na filozofických fakultách univerzit za splnění určitých podmínek. Aby žena byla připuštěna k zápisu musela prokázat rakouské státní

¹³⁷ MUSILOVÁ, D. *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918-1939*. Hradec Králové 2007, s. 171.

¹³⁸ K tomu blíže Minerva, první dívčí gymnázium v Evropě. In: MARKOVÁ, M. *Femina*. Brno: Barrister&Principal, 1988.

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ *Ženská revue*. 1906, roč. I, s. 255.

¹⁴¹ *Ženská revue*. 1908, roč. III., s. 220.

¹⁴² Výnos c.k. ministerstva kultu a vyučování č. 7155 ze dne 6. května 1895.

¹⁴³ Nařízení ministra věcí duchovních a vyučování č. 84 ze dne 23. března 1897, o připuštění žen jakožto řádných nebo mimořádných posluchaček na filozofických fakultách c.k. univerzit.

občanství, dokonáný 18. rok věku nebo jeho dokonání v kalendářním roce, v němž se o zápis ucházela a úspěšně vykonanou maturitní zkoušku.¹⁴⁴ Ženy, které nesplnily podmínku úspěšného vykonání maturitní zkoušky, mohly být přijaty jako posluchačky mimořádné, pokud úspěšně absolvovaly alespoň ústav pro vychování učitelek anebo jinou dívčí školu, kterou ministr věcí duchovních a vyučování označil jako rovnocennou.¹⁴⁵

O přijmutí nebo nepřijmutí žen za řádné posluchačky rozhodoval děkan filozofické fakulty. Pokud došlo k zamítnutí žádosti o zápis, mohla žadatelka podat rekurs k ministerstvu věcí duchovních a vyučování.¹⁴⁶ Dle nařízení platily pro ženské posluchačky (řádne i mimořádné) předpisy platné o zápisu a imatrikulaci, o návštěvě přednášek a osvobození od kolejného, jakož i platné předpisy disciplinární.¹⁴⁷ Pokud řádná posluchačka filozofické fakulty opustila univerzitu tím, že dokončila studia, nebo chtěla navštěvovat jinou univerzitu, byl děkan povinen jí vydat vysvědčení na odchodnou, jinak nemohla být na jiné univerzitě přijata.¹⁴⁸

Dalšími nařízeními došlo k povolení studia ženám na lékařské fakultě a umožnění vykonání doktorátu všeobecného lékařství a přípuštění žen k farmaceutickému povolání.¹⁴⁹

Dle nařízení č. 149/1900 ř.z. byly také stanoveny podmínky, za kterých byly ženy přípuštěny ke studiu na lékařských fakultách.¹⁵⁰ Předpisy platné o imatrikulaci a zápisu řádných posluchačů se vztahovaly také na posluchačky.¹⁵¹ Dále byly stanoveny podmínky k nabytí doktorského diplomu. Aby ženy nabyly doktorského diplomu a spojeného s tím oprávnění k výkonu veškerých odborů lékařské praxe podle zvláštních

¹⁴⁴ § 2 nařízení ministra věcí duchovních a vyučování č. 84/1897 ř.z.

¹⁴⁵ § 7 nařízení ministra věcí duchovních a vyučování č. 84/1897 ř.z.

¹⁴⁶ § 3 nařízení ministra věcí duchovních a vyučování č. 84/1897 ř.z.

¹⁴⁷ § 4 a § 8 nařízení ministra věcí duchovních a vyučování č. 84/1897 ř.z.

¹⁴⁸ § 5 nařízení ministra věcí duchovních a vyučování č. 84/1897 ř.z.

¹⁴⁹ Nařízení ministra věcí duchovních a vyučování ve shodě s ministrem vnitra č. 149 ze dne 3. září 1900, o přípuštění žen k lékařským studiím a k doktorátu veškerého lékařství a Nařízení ministerského předsedy jako správce ministeria vnitra a ministra věcí duchovních a vyučování č. 150 ze dne 3. září 1900, o přípuštění žen k farmaceutickému povolání.

¹⁵⁰ Viz § 2 nařízení ministra věcí duchovních a vyučování ve shodě s ministrem vnitra č. 149/1900 ř.z.

¹⁵¹ § 3 nařízení ministra věcí duchovních a vyučování ve shodě s ministrem vnitra č. 149/1900 ř.z.

ustanovení v té příčině vydaných, musely předložit předepsané doklady a podrobit se přísným zkouškám podle platného lékařského rigorózního řádu.¹⁵²

Nařízením č. 150/1900 ř.z. se pro přijetí žen do farmaceutického vzdělávání vyžadoval průkaz, ze kterého bylo patrné, že žadatelka odbyla s úspěchem šest tříd veřejného tuzemského gymnázia nebo veřejné reálky jako privatistka, popř. mohla být ministrem věcí duchovních a vyučování ve shodě s ministrem vnitra uznána za platná a rovnocenná studia na obdobném ústavu v zahraničí.¹⁵³

Po absolvování farmaceutického univerzitního studia a po vykonání předepsaných zkoušek opravňoval magisterský diplom ženu zaměstnat se v lékárnické službě jako diplomovaný farmaceutický asistent. Aby žena dosáhla oprávnění k samostatné správě veřejné lékárny, bylo kromě odbytí pětiletého období zvláštního povolení ze strany ministerstva vnitra.¹⁵⁴

Do konce roku 1908 bylo v doktorské matrice České univerzity Karlo-Ferdinandovy v Praze zapsáno 19 promocií žen. Devět z nich se stalo doktorkami medicíny, deset studovalo na filozofické fakultě. Do konce roku 1918 promovalo pak ještě 86 doktorek, z nichž padesát dosáhlo titulu doktora medicíny. Studium práva bylo pro ženy umožněno až roku 1918.¹⁵⁵

Na ženské hnutí devatenáctého století navázaly v následujícím století především studentky prvního dívčího gymnázia Minerva a v pozdější době i studentky lékařské a filozofické fakulty. Počátkem 20. století došlo k založení ženského studentského spolku Slávie a Spolku akademicky vzdělaných žen,¹⁵⁶ jehož členkami byly téměř všechny první ženy akademičky.

¹⁵² § 5 nařízení ministra věcí duchovních a vyučování ve shodě s ministrem vnitra č. 149/1900 ř.z.

¹⁵³ § 3 nařízení ministerského předsedy jako správce ministeria vnitra a ministra věcí duchovních a vyučování č. 150/1900 ř.z.

¹⁵⁴ § 6 nařízení ministerského předsedy jako správce ministeria vnitra a ministra věcí duchovních a vyučování č. 150/1900 ř.z.

¹⁵⁵ MASNEROVÁ, J. První studentky na pražské technice. In: *Práce z dějin a vědy*. Sv. 3, Praha: Arenga 2002, s. 181 an.

¹⁵⁶ HOLÁ, M. Činnost sdružení uvnitř státu. In: *Čeho jsme docílily...Deset let práce Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen*. Praha 1932, s. 17.

Po vydání ústavy roku 1920 došlo k formálnímu uzákonění rovnoprávnosti žen s muži, kdy v jejím obsahu nacházíme ustanovení neuznávající výsady pohlaví, rodu a povolání.¹⁵⁷ Tím byl dán podnět k rozpuštění výše uvedeného spolku, neboť jeho členky se domnívaly, že ústava z roku 1920 prohlašující rovnost pohlaví je dostatečnou zárukou pro další studium i uplatnění žen v praxi.

Avšak tento názor byl velmi záhy přehodnocen s ohledem na přetrvávající předsudky vzdělávání žen a jejich následného pracovního uplatnění. A tak již roku 1922 opět vzniká Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen, k jehož založení přispělo také pozvání k účasti na Mezinárodním sdružení univerzitně vzdělaných žen.¹⁵⁸

Iniciátorkou nově vzniklého sdružení byla zejména dr. Honzáková. Na ustanovující valné schůzi tohoto sdružení přednesla jeho hlavní poslání následovně: „...a naše sdružení musí být feministické v tom nejkrásnějším smyslu, odstraňovat vše, co překáží ženě, aby plně rozvinula svou bytost jako člověk, odstraňovat vše, co navzájem oddaluje a zcizuje ženu a muže...“.¹⁵⁹

Nejen opětovné založení výše uvedeného spolku ale i vydání právních předpisů poukazovalo na to, že navzdory ústavě z roku 1920 docházelo k diskriminaci žen. Např. na základě Malého školského zákona č. 226/1922 Sb. z. a n. měly být odstraněny spory učitelů a učitelek o místa.¹⁶⁰

Po roce 1945 lze spatřovat v oblasti vzdělávání změny od základního vzdělání až po vzdělání vysokoškolské. V učňovském a středním školství u dívek převládaly obory jako zdravotnictví, pošta, oděvnictví, ekonomika. Ve vysokém školství obory humanitní. U chlapců pak převládaly obory technické, zejména v oblasti středních odborných učilišť. Přes převahu dívek na gymnáziích, vysoké školy vykazovaly jejich menší počty, než tomu bylo u chlapců. Trend byl v tom smyslu, že pokud dívka odmaturovala a nabyla plnoletosti, se vdala, měla děti a již nestudovala a ty dívky, které

¹⁵⁷ § 106 zákona č. 121/1920 Sb. z. a n.

¹⁵⁸ SKOPOVÁ, Ž. Činnost sdružení ve stycích zahraničních. In: *Čeho jsme docílily...Deset let práce Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen*. Praha 1932, s. 55.

¹⁵⁹ HOLÁ, M. Činnost sdružení uvnitř státu. In: *Čeho jsme docílily...Deset let práce Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen*. Praha 1932, s. 18.

¹⁶⁰ Srv. § 10 zákona č. 226/1922 Sb. z. a n.

ve studiu pokračovaly, většinou pak dávaly přednost učitelství, lékařství farmacii před technikou.¹⁶¹

2.3. Oblast pracovního práva a podnikání

Další oblast, ve které se postupem doby měnila práva a povinnosti jak muže, tak i ženy byla oblast pracovního práva. Pracovní právo se vytvářelo nejen s rozvojem pracovních vztahů, které začaly být právně regulovány, ale především s formováním moderního právního systému. To přineslo do vztahu mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem právní úpravu v podobě pracovní smlouvy.

Teprve ve Všeobecném občanském zákoníku nacházíme první uspořádání moderních pracovně právních vztahů. Všeobecný občanský zákoník z roku 1811 v případě pracovního práva věnoval pozornost pracovní smlouvě, která byla upravena v hlavě XXVI. pod názvem O smlouvách úplatných v příčině služeb a prací. Ve svém původním znění upravoval ustanovení o smlouvě námezdní.¹⁶²

Po novelizaci občanského zákoníku roku 1916 se smlouva námezdní označovala jako smlouva služební.¹⁶³ Úpravu služební smlouvy ve Všeobecném občanském zákoníku lze považovat za úpravu obecnou, která se aplikovala v případě, že uzavření, obsah, podmínky a rozvázání pracovního poměru určitých kategorií námezdních pracovníků nebyly upraveny na základě zvláštních právních předpisů.

Na pracovní poměr továrních a živnostenských dělníků, obchodních pomocníků, zemědělské čeledi, horníků, domácích dělníků, domovníků a zaměstnanců na železničních stavbách se ustanovení zákoníku o služební smlouvě vztahovala jen v případě, kdy nebyla úprava konkrétně nebo dostačujícím způsobem řešena ve zvláštním právním předpisu. Tak tomu bylo např. v případě náhrady mzdy zaměstnanci,

¹⁶¹ Blíže KUCHAROVÁ, V., ZAMYKALOVÁ, L. *Aktuální otázky postavení žen v ČR*. Praha: VÚPSV, 1988.

¹⁶² § 1151-1563 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811.

¹⁶³ Císařské nařízení č. 69/1916 ř.z., jímž se vydává třetí částečná novela k obecnému občanskému zákoníku.

kterému byl následkem nemoci, úrazu nebo z jiného důležitého důvodu znemožněn výkon práce.¹⁶⁴

Dle Všeobecného občanského zákoníku musela mít služební smlouva soukromoprávní povahu. Pro uzavření služební smlouvy nebyla předepsána žádná obligatorní forma, mohla být uzavřena i ústně či mlčky. V zákoníku se vyskytovala řada kogentních ustanovení, která zakazovala omezení práv zaměstnanců a která nesměl zaměstnavatel opomenout ve služební smlouvě.¹⁶⁵

Služební smlouvu mohly teoreticky uzavřít osoby starší sedmi let. Od roku 1919 na základě zákona č. 420/1919 Sb. z. a n., o práci dětí byl pravidelný výkon námezdní práce dětmi mladšími deseti let v zásadě zakázán a omezeně připuštěn u mladistvých mezi jedenáctým a čtrnáctým rokem věku.

Zaměstnanec měl povinnost vykonávat práci osobně, pokud z pracovní smlouvy či z konkrétních okolností nevyplývalo něco jiného. Jako odměna za práci se mohla ujednat buď časová, nebo úkolová mzda. Mzda vyměřená podle hodin, kusů či jednotlivých úkonů se vyplácela na konci každého kalendářního týdne. Mzda počítaná podle měsíců či kratších období se vyplácela na konci měsíce či daného kratšího časového úseku. Zaměstnanec mající úkolovou mzdu mohl žádat o poskytnutí přiměřené zálohy. V případě, že zaměstnanec nemohl vykonávat práci z důvodu spočívajícího na jeho straně, s výjimkou úmyslu nebo hrubé nedbalosti, a pracoval u zaměstnavatele minimálně čtrnáct dní, měl nárok minimálně na týdenní mzdu.¹⁶⁶ V případě překážky ve výkonu práce na straně zaměstnavatele, měl zaměstnanec právo na přiměřenou náhradu.

Služební poměr byl ukončen po uplynutí doby, na kterou byl dojednáán. Mohl být dojednat také i na zkoušku. V tomto případě mohl být rozvázán oběma smluvními stranami do jednoho měsíce. Pokud byl služební poměr sjednán na dobu neurčitou nebo na dobu přesahující pět let, mohl ho zaměstnanec rozvázat výpovědí se šestiměsíční

¹⁶⁴ KOTEK, J. *Příručka pracovního práva. Soustavný výklad zákonů o právu pracovním*. Praha: Československý kompas, 1932, s. 8.

¹⁶⁵ VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J. a kol. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí*. II. díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 836.

¹⁶⁶ § 1154b Všeobecného občanského zákoníku.

lhůtou. Služební poměr bylo možné zrušit také předčasně, pokud pro to nastaly důležité důvody.¹⁶⁷ Po skončení služebního poměru měl zaměstnavatel povinnost na žádost zaměstnance vydat potvrzení o druhu a délce vykonané práce.

K dalším pracovním smlouvám, které byly hojně uzavírány byly pracovní smlouvy uzavřené dle živnostenského řádu č. 227/1859 ř.z. Živnostenský řád upravoval pak jednotlivá specifika živnostenské pracovní smlouvy, jako povinnosti zaměstnance, péče zaměstnavatele o jeho zaměstnance, vyplácení mezd, zrušení pracovního poměru atd.¹⁶⁸

Např. zaměstnanci měli za povinnost prokazovat majiteli živnosti věrnost, poslušnost, slušně se chovat, dodržovat pracovní dobu, co nejlépe vykonávat svěřené práce atd. V případě mezd vycházel živnostenský řád z týdenní výplaty mezd a v případě ukončení pracovního poměru ze čtrnáctidenní výpovědní lhůty. Pokud zaměstnanci pracovali za úkolovou mzdou, mohli podat výpověď až v době, kdy řádně dokončili převzatou práci.

Zaměstnanec mohl pracovní poměr ukončit také v případě, kdy mu zaměstnavatel bezdůvodně zadržoval mzdu, choval se k němu hrubě urážlivě či se ho snažil svést k nemravnému či protiprávnímu jednání.

Taxativním způsobem byly stanoveny případy, v nichž mohl zaměstnavatel zrušit pracovní poměr. Např. šlo o situace, kdy zaměstnanec způsobil druhým zaměstnancům zranění, dopustil se krádeže, sváděl ostatní zaměstnance k neposlušnosti apod. V případě, že byl pracovní poměr ze strany zaměstnavatele zrušen bez zákonného důvodu, byl tento povinen svému bývalému zaměstnanci hradit ušlou mzdu, dokud neuplynula výpovědní lhůta.

Pracovní smlouvy odlišné od obecné právní úpravy byly uzavírány v oblasti hornictví. Pracovní smlouva horníků byla upravena v horním zákonu č. 146/1854 ř.z.¹⁶⁹ V horním zákoně byly stanoveny způsoby výplaty mzdy, délky výpovědních lhůt,

¹⁶⁷ § 1162 Všeobecného občanského zákoníku.

¹⁶⁸ Viz §§ 72-87 živnostenského řádu č. 227/1859 ř.z.

¹⁶⁹ §§ 200-209 zákona č. 146/1854 ř.z.

podmínky pro zrušení pracovního poměru atd. Další právní předpisy upravovaly pracovní poměry dělníků, kteří byli zaměstnáni při režijních stavbách železnic a v jejich pomocných ústavech,¹⁷⁰ nebo předpisy upravující služební smlouvy osob, které byly ustanoveny v hospodářských a lesnických podnicích ke službám vyššího druhu,¹⁷¹ či předpisy upravující služební smlouvu obchodních pomocníků a jiných zaměstnanců v podobném postavení.¹⁷²

Dalšími pracovními smlouvami, které byly uzavírány, byly čelední smlouvy. Ty se uzavíraly na základě čeledních řádů.¹⁷³ Na základě čelední smlouvy došlo ke vzniku čeledního poměru, který byl spojen s poskytnutím závdavku, který čeledím předával hospodáři jako záruku pro případ, že by u něj nenastoupil do služby. V zemědělství se čelední smlouva uzavírala na dobu jednoho roku, v ostatních případech pak na tři měsíce. Výpovědní lhůta pro ukončení pracovního poměru činila čtrnáct dní. Jestliže odešel čeledín od hospodáře bez důvodu, měl pak povinnost mu nahradit škodu, která mu vznikla z důvodu chybějící pracovní síly.

Všeobecně lze říci, že v případě pracovních pozic dochází v 19. století a na počátku 20. století především k zlepšení pracovních podmínek. To se projevilo pak ve vydání celé řady právních předpisů. Zvláštní pozornost si zaslouží tzv. dělnická novela živnostenského řádu z roku 1855,¹⁷⁴ která v následujícím období byla několikrát doplňována.

Došlo také k vytváření nových institucí, jejichž hlavní činností byl dozor nad dodržováním pracovněprávních předpisů. Např. se jednalo o živnostenské inspektoráty,¹⁷⁵ kdy živnostenští inspektoři vykonávaly dozor nad dodržováním ustanovení živnostenského zákona a celé další řady právních předpisů na ochranu zdraví a bezpečnosti práce. Živnostenští inspektoři kontrolovali jednotlivé závody, jejichž majitelé měli povinnost je vpustit do všech pracovních prostor a místností pro ubytování

¹⁷⁰ Zákon č. 156/1902 ř.z.

¹⁷¹ Zákon č. 9/1914 ř.z.

¹⁷² Zákon č. 20/1910 ř.z.

¹⁷³ Čelední řád pro Prahu č. 42/1857 čes. z.z. z 21. srpna 1857, pro Čechy č. 11/1866 čes. z.z. ze 7. dubna 1866, pro Moravu č. 53/1886 mor. z.z. z 2. května 1866 a pro Slezsko č. 12/1867 slez. z.z. z 25. března 1867.

¹⁷⁴ Zákon č. 22/1885 ř.z.

¹⁷⁵ Zřízení na základě zákona č. 117/1883 ř.z., o zřizování dozorců živnostenských.

dělníků, předložit kolaudační dokumentaci k závodu společně s plány a výkresy. Pokud toto odmítl, mohl být stíhán za přestupek podle ustanovení živnostenského řádu. Také měl majitel závodu povinnost odstranit nedostatky, které byly při kontrole zjištěny.

Velký posun zaznamenáváme také v případě pracovní doby, která v období manufakturní a tovární výroby činila i více než čtrnáct hodin. Ta pak byla na základě živnostenského řádu z roku 1883 stanovena na jedenáct hodin. Další právní předpisy snižovaly pracovní dobu u žen a dětí.

Roku 1918 dochází pak k uzákonění osmihodinové pracovní doby zákonem č. 91/1918 Sb. z. a n. Při projednávání tohoto zákona v Národním shromáždění došlo k rozsáhlé diskusi. Např. poslanec Václav Johanis uvedl: „Pro dělnictvo, zřízenectvo a úřednictvo, které pracuje v továrnách, dílnách i v zemědělství, jest dnešní den dnem jistě slavnostním a bude také dnem historickým. Když uvážíme, že před 30 lety československá sociální demokracie první v řadě českého proletariátu v oslavách svátku práce 1. května požadavek o uzákonění 8hodinné doby pracovní první přinesla, když si uvědomíme, že každý rok v den 1. května požadavek ten byl zdůrazňován, tedy jistě s radostí musíme všichni konstatovat, že z bývalého Rakouska republika československá je první republikou, která zákon o 8hodinné době pracovní projednává, a všechny okolnosti nasvědčují, že také v dohledných hodinách ji uzákoní.“¹⁷⁶

V období první Československé republiky lze spatřovat další tendenci ve vylepšování pracovněprávního postavení muže a ženy a to i v případě mimo pracovní poměr. Jednalo se např. o předpisy zakotvující systém podpor pro nezaměstnané. Např. zákon č. 63/1918 Sb. z. a n., o podpoře v nezaměstnanosti zavedl státní podporu, která se rovnala nemocenským dávkám a pro demobilizované vojáky podporu čtyři koruny denně. Nárok na státní podporu mohli uplatnit dělníci, kteří podléhali pojištění podle zákona č. 33/1888 ř.z. nebo podle zákona o bratrských pokladnách č. 127/1889 ř.z., a demobilizovaní vojáci. Uchazeč pak žádal o práci na příslušném všeobecném ústavu pro zprostředkování práce nebo v odborové zprostředkovatelně práce určené demobilizačním výborem. Pokud zprostředkovatelná práce nebyla schopna obstarat

¹⁷⁶ Těsнопisecká zpráva z 11. schůze Národního shromáždění (19. prosinec 1918). Převzato z <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/011schuz/s011009.htm>.

nezaměstnanému přiměřené zaměstnání, vydala mu o tom potvrzení, na jehož základě mohl uchazeč uplatnit nárok na podporu.

Jako novum můžeme spatřovat v zavedení placené dovolené pro zaměstnance zákonem č. 67/1925 Sb. z. a n.

Postupem doby se zlepšovalo také pracovní uplatnění žen s maturitním či vysokoškolským vzděláním. Např. roku 1918 byla otevřena Vyšší ženská škola pro sociální péči, jejíž absolventky mohly pak pracovat ve zdravotnictví, jako policejní asistentky, vychovatelky v ústavech atd.¹⁷⁷ O lepší postavení vysokoškolsky vzdělaných žen se zasazovala Františka Plamínková. K jejím úspěchům lze např. zahrnout přijímání právniček do služeb hlavního města Prahy, konkrétně do státní konceptní a soudcovské služby, či zasazení o lepší uplatnění lékařek ve veřejných službách, zejména kdy roku 1931 při jmenování šestnácti nových školních lékařů města Prahy byla přijata polovina lékařek.¹⁷⁸

Nadále však v období první Československé republiky zaznamenáváme na poli pracovní oblasti rozdílného postavení mezi muži a ženami.

Také v oblasti podnikání došlo již v 19. století k posunu právního postavení muže a ženy. Mezi zákoníky, které více pozornosti v postavení ženy jako podnikatelky, věnovaly, náležel Všeobecný obchodní zákoník č. 1/1863 ř.z. Ten stanovil, že žena, která provozuje obchody, má v provozování obchodu všechna práva a povinnosti kupce,¹⁷⁹ avšak nemohla být manželka obchodnicí bez svolení svého manžela.¹⁸⁰

Za toto svolení obchodní zákoník považoval to, že manželka provozovala obchod bez odporu svého manžela. Svolení manžela mohl nahradit výrok soudu, uskutečněný v řízení nesporném na základě manželčiny žádosti. Soud svolení vydal, pokud z jeho šetření vyšlo najevo, že nebyla ohrožena manželova práva provozováním obchodu manželky.

¹⁷⁷ Blíže BARTÁKOVÁ, M. *Žena v sociální péči*. Brno: Nový lid, 1920.

¹⁷⁸ BUREŠOVÁ, J. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001, s. 87-88.

¹⁷⁹ Čl. 6 zákona č. 1/1863 ř.z.

¹⁸⁰ Čl. 7 zákona 1/1863 ř.z.

K tomuto rozhodování byl příslušný soud v bydlišti manžela. Soudem při rozhodování se musely brát na zřetel majetkové poměry manžela, tak i jeho práva rázu morálního. Svolení, které manžel poskytl, mohl odvolat. Za dluhy, které manželce vznikly obchodní činností, ručila celým svým jměním a také společným jměním manželů. Manželka, která svému muži v obchodě pouze pomáhala, nebyla považována za obchodnici.

Po skončení druhé světové války byla oblast práce regulována zejména dekretem prezidenta republiky.¹⁸¹ Na základě tohoto dekretu byla ustanovena všeobecná pracovní povinnost. Každý práceschopný muž ve věku 16 až 55 let a práceschopná žena ve věku 18 až 45 let mohli být přikázáni k vykonávání prací zvláště důležitých z hlediska veřejného zájmu.

Dalším dekretem prezidenta republiky byla stanovena pracovní povinnost osob,¹⁸² které pozbyly československé občanství. Tento dekret se vztahoval na dosud neodsunuté Němce a Maďary. Ti měli být použiti především k odstraňování válečných škod a obnově hospodářství. Pracovní povinnost dle tohoto dekretu se vztahovala na muže ve věku 14 až 60 let a ženy ve věku 15 až 60 let. Tyto osoby měly povinnost se k výkonu práce přihlásit u místního národního výboru.

V oblasti pracovního práva za zásadní mezník můžeme považovat rok 1948, kdy přímo v ústavním zákoně – Ústava 9. května - vedle práva na práci je definitivně zakotvena povinnost pracovat.

Po roce 1948 zaznamenáváme výraznou změnu v oblasti pracovního práva i v tom smyslu, že dochází k oddělení pracovního práva od práva občanského. Nebyla připuštěna smluvní volnost a nebyl dán prostor ke kolektivnímu vyjednávání. Tehdejší ideologická koncepce vycházela z toho, že práce není zbožím a tím pracovní činnost nelze upravovat právem občanským.¹⁸³

¹⁸¹ Dekret prezident republiky č. 88/1945 Sb., o všeobecné pracovní povinnosti.

¹⁸² Dekret prezidenta republiky č. 71/1945 Sb.

¹⁸³ MALÝ, K., DVOŘÁK, J. a kol. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 243.

Pracující se stali vlastníky výrobních prostředků a zaměstnávala je socialistická organizace, která hospodařila se státním majetkem. Bylo zakázáno uzavírat pracovněprávní vztahy mezi jednotlivými občany. Pracovněprávní předpisy, které byly vydávány, směřovaly k sjednocení právní úpravy pro všechny zaměstnance v pracovním poměru.

Roku 1965 byl přijat zákoník práce,¹⁸⁴ který z jedné strany znamenal kodifikaci pracovněprávní úpravy, která do té doby byla značně roztržitá, z druhé strany však přinesl naprosté odtržení pracovního práva od práva občanského.¹⁸⁵ Změna právního postavení muže a ženy v pracovněprávní oblasti je patrna již z úvodních ustanovení zákoníku práce, kde se proklamovalo následující: „Jako člen socialistické společnosti účastní se každý pracující na plnění úkolů socialistické výstavby a podílí se na výsledcích společné práce. Socialistický řád zabezpečuje, aby práce každého jednotlivce sloužila k prospěchu celku, a tím zároveň i k prospěchu každého pracujícího. K dalšímu rozvoji a upevňování společenských pracovních vztahů je třeba upravit na základě zásad zakotvených v naší socialistické ústavě vztahy v oblasti společenské práce nově a souhrnně jednotným zákoníkem práce, který přispěje k dobudování socialistického právního řádu a k upevňování socialistické zákonnosti. Socialistický stát stanoví podmínky práce, upravuje vzájemné vztahy mezi pracovníky a socialistickými organizacemi, vytyčuje jejich vzájemné povinnosti a zaručuje práva pracujících v souladu s celospolečenskými zájmy.“¹⁸⁶

Zákoník práce měl upravit socialistické pracovní vztahy v souladu se zájmy společnosti a tím i každého jednotlivce. Měl napomáhat k tomu, aby pracující poctivě a čestně pracovali pro společnost, důsledně dodržovali pracovní kázeň, plně využívali pracovní doby a výrobních prostředků. Zákoník upravoval pracovněprávní vztahy všech zaměstnanců. Došlo k vytvoření jednotné právní úpravy vztahů mezi zaměstnanci a zaměstnavateli.

¹⁸⁴ Zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce.

¹⁸⁵ Srv. MALÝ, K., DVOŘÁK, J. a kol. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer, 2011, s. 243.

¹⁸⁶ Odst. třetí a čtvrtý úvodní části zákona č. 65/1965 Sb.

Zákoník vymezil účastníky pracovněprávních vztahů, jakož i podmínky pro vznik, změnu a zánik pracovního poměru. Upravoval podmínky pro zaměstnávání žen a mladistvých, péči o pracovníky. Obsahoval ustanovení o pracovní kázni, o bezpečnosti a ochraně zdraví při práci. Došlo k opuštění terminologie zaměstnanec a zaměstnavatel a nahrazení termíny pracovník a socialistická organizace.

Je třeba upozornit na to, že oproti předcházejícímu období dochází zároveň k odstraňování nepoměru mezi právním postavením muže a ženy v oblasti pracovního práva. To se projevilo např. již na základě nařízení ministerstva ochrany práce a sociální péče ze dne 4. července 1945, kdy bylo uzákoněno mzdové a platové zrovnoprávnění žen.

Právní postavení žen v oblasti pracovního práva ovlivňovala celá řada faktorů. I když byla proklamována rovnoprávnost mužů a žen docházelo k zaměstnanosti žen především v ekonomicky znevýhodněných odvětvích. Jako další faktor zde působil i předcházející historický vývoj, který se mimo jiné projevoval v tom, že žena byla tradičně akceptována jen v některých oblastech, jako bylo např. učitelství, umělecké profese, farmacie. Ženy odcházely především na špatně placená a společensky podceňovaná učitelská místa. V některých profesích tak působilo pak více žen než mužů. I v těch odvětvích, kde se počet vysokoškolsky vzdělaných žen vyrovnával počtu mužů, byl počet žen na vedoucích pozicích nižší.¹⁸⁷ Nízký počet žen byl zcela patrný v technických odvětvích, která byla pokládána za doménu mužů.¹⁸⁸

K výrazné změně došlo také na poli podnikání. Již od roku 1948 dochází k potlačování podnikání živnostníků. Pokud někdo zaměstnával další osobu, začal být označován jako vykořisťovatel a kapitalistický živel. Zde je třeba připomenout, že v té době šlo téměř o polovinu živností.¹⁸⁹ Ve svém projevu na zasedání ÚV KSČ roku 1948 J. Horna zdůraznil, že „Živnostníci se chovají nepřátelsky k lidové demokracii, laxně k brigádnickému úsilí, podporují šeptandu, přednostně zásobují reakcionáře, myslí si,

¹⁸⁷ Srv. KRAŤKOVÁ, D., MOTYKOVÁ, J. Ženy v terciálním školství v České republice. In: LINKOVÁ, M. *Transformace: gender, věda a společnost*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007.

¹⁸⁸ MASNEROVÁ, J. První studentky na pražské technice. In: POKORNÁ, M. (ed.). *Semináře Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2000-2001, Práce z dějin vědy 3*. Praha: Arenga, 2002, s. 181 an.

¹⁸⁹ KAPLAN, K. *Československo v letech 1948-1953*. Praha 1991, s. 113.

že z nich vyrostou noví kapitalisté, mají protistátní úpravu výkladních skříní, jsou nevděční vůči vládě...“.¹⁹⁰

Ve svém projevu J. Horna vytyčil také postup proti živnostníkům, „...a proto nemohou počítat s benevolencemi, jako celek nedostanou zvýšené přiděly, bude provedena diferenciacie dobrých a špatných živnostníků, bude provedena prověrka mezi živnostníky a komunisty i nekomunisty. Neprávem se dovolávají ústavy, když sami neplní, co je jejich povinností, a pracují proti duchu lidové demokracie, vláda bude podporovat jen lokální živnostníky. Tam, kde budou zanikat soukromé obchody, se o zásobování postarají družstva a národní podniky, bude reorganizována hospodářská samospráva, vznikne Jednotný svaz živností, hospodářská agenda distribuční přejde na vyšší formu – velkorozdělovny, ...musíme zavést kolektivní formy podnikání...“¹⁹¹

Roku 1949 byli živnostníci vyřazeni z vázaného trhu, což znamenalo, že základní potraviny a textil museli nakupovat za neúnosné vysoké ceny na volném trhu. U většiny drobných živnostníků vyvolalo toto opatření sociální otřes. Pro mnohé, zejména rodiny s více dětmi, byl zásah do životní úrovně tak hluboký, že se ocitli pod hranicí životního minima a v nouzi či na jejím okraji.¹⁹²

V tomto roce také zanikly dosavadní zájmové organizace živnostníků povinným sloučením ve Svaz československého živnostnictva. Živnostníci tak ztratili organizaci,¹⁹³ která by hájila jejich zájmy, neboť Svaz svou činnost plně podřídil úsilí státních a komunistických orgánů při likvidaci soukromého živnostenského podnikání.¹⁹⁴

Další období se již neslo ve zrychlené likvidaci drobných živnostníků, a to zejména na základě dalších diskriminačních hospodářských a jiných opatření. Jednalo se např. o Vládní nařízení č. 203/1950 o nastoupení a změnách živnostenské nebo jiné

¹⁹⁰ Citováno z KOPEČEK, M. Likvidace soukromých živnostníků 1948-1950. In: KÁRNÍK, Z., MĚCHÝŘ, J. (eds.). *K novověkým sociálním dějinám českých zemí IV*. Praha: Karolinum, 2001, s. 116.

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² Tamtéž.

¹⁹³ Na základě vládního nařízení č. 306/1948 Sb., o přechodu a zániku působnosti obchodních a živnostenských (průmyslových) komor, ze dne 28. prosince 1948. Blíže k této problematice FAFL Z. Zrušení obchodních a živnostenských komor. *Obzor národohospodářský*. 1949, s. 461an.

¹⁹⁴ KAPLAN, K. *Československo v letech 1948-1953*. Praha 1991, s. 113.

samostatné výdělečné činnosti či zákon č. 79/1952 o živnostenské dani. Projevem pak byly různé cenové a hospodářské kontroly drobných soukromých podnikatelů. Došlo také ke zvýšení trestů za přestupky na mnoha místech kontroly. Soukromým živnostníkům ze strany úřadů byly omezovány přiděly surovin, bylo zakázáno zaměstnávat pracovní síly, atd.¹⁹⁵ To byl další důvod, kdy výrazně došlo k úbytku živnostníků.

Roku 1959 bylo přijato vládní nařízení, které umožnilo, aby rozhodnutím místních národních výborů byly převedeny do socialistického vlastnictví různé nemovitosti v soukromém vlastnictví, které užívaly organizace socialistického sektoru, ale patřily soukromníkům. Na základě tohoto nařízení došlo v podstatě k definitivnímu potlačení soukromého podnikání v našem státě.¹⁹⁶ K obnovení živnostenského podnikání v plné míře došlo po roce 1989 a vydáním živnostenského zákona č. 455/1991 Sb.

Závěr

Právní postavení muže a ženy se postupem doby měnilo. Zcela patrné to je pak v případě právního postavení ženy, zejména pokud se týče 19. a 20. století. Právní postavení se měnilo v oblasti uzavírání a ukončení manželství, manželského majetkového práva, v případě právního jednání, péče o děti, v případě podnikání, v oblasti volebního práva, dědického práva, v oblasti vzdělávání atd.

Jako základ pro právní postavení muže a ženy v této práci posloužil Všeobecný občanský zákoník z roku 1811, platný v našich zemích od 1. ledna 1812 a zákon č. 265/1949, o právu rodinném. Právní postavení muže a ženy řešily samozřejmě i další právní předpisy, ty podstatné v této práci uvedené.

Ve Všeobecném občanském zákoníku z roku 1811 právní postavení muže a ženy je řešeno u různých institutů tam uvedených. Např. v případě institutu manželství,

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 78.

¹⁹⁶ DUFEK, P. Vliv právního prostředí na soukromé podnikání v Československu v 50. a 60. letech 20. století. *Acta Oeconomica Pragensia*. 2005, roč. 13, č. 3, s. 178.

vycházejícího z práva kanonického, zaznamenáváme odklon od pojetí manželství jako svátosti. Všeobecný občanský zákoník nahlížel totiž na manželství jako na smlouvu, která zavazovala manžely mimo jiné k vzájemným povinnostem.

Dle Všeobecného občanského zákoníku mezi manžely bylo možné uzavřít také tzv. dědické smlouvy o celé pozůstalosti nebo o poměrném jejím dílu. Dědická smlouva nemohla být zrušena jednostranným úkonem, a to proto, aby nedošlo k újmě druhého manžela, s nímž byla ujednána.

Na základě Všeobecného občanského zákoníku postavení manželů nebylo rovnoprávné. Manžel se stal hlavou rodiny a žena byla v podřízeném postavení, musela plnit jeho příkazy, pomáhat mu v obydlí a hospodářství. Avšak lze spatřovat již z jednotlivých ustanovení zákoníku jistý posun, kdy např. v § 10 je stanoven výčet povinností otce vůči matce v těhotenství a mateřství nebo v § 12 upravena povinnost otce hradit výživné na nemanželské děti matky, která si je chtěla sama ponechat ve výchově.

Další právní postavení muže a ženy vyplývalo z majetkového společenství manželů, které nevznikalo, jak je tomu v dnešní době ze zákona, ale bylo upraveno na základě svatebních smluv. Tyto smlouvy byly uzavírány ještě před uzavřením manželské smlouvy. Specifikem těchto svatebních smluv bylo i to, že se daly uzavřít i v průběhu manželství a při rozluce manželů. Základní podstatou těchto smluv, které musely mít formu notářského zápisu, bylo ekonomické zabezpečení manžela v případě smrti manžela druhého, zabezpečení rodiny a i v případě zániku manželství rozlukou.

Zcela odlišný pohled na právní postavení muže a ženy představoval zákon o právu rodinném z roku 1949. Manželství dle tohoto zákona nabylo nového pojetí a došlo k důslednému zrovnoprávnění žen s muži. Manželství dle tohoto zákona bylo vnímáno jako dobrovolné a trvalé společenství muže a ženy.

V případě zániku manželství došlo také k výrazné změně oproti předcházející právní úpravě. Zákon již nerozlišoval mezi rozvodem a rozlukou. Rozvod byl formulován jako definitivní zrušení manželství na základě rozhodnutí soudu, a mohlo k tomu dojít pouze, pokud mezi manžely nastal hluboký a trvalý rozvrat. Navíc

k rozvodu bylo třeba souhlasu obou manželů, a pokud k tomu nedošlo, bylo velmi obtížné manžely rozvést.

Došlo k odstranění nadřazenosti manžela jako hlavy rodiny v případě vzájemných práv a povinností. Majetkové společenství dle tohoto zákona vznikalo přímo ze zákona. Došlo k zavedení nového institutu – zákonného majetkového společenství (ZMS). ZMS pak tvořil veškerý majetek, jehož nabyl kterýkoliv z manželů za trvání manželství.

Práva a povinnosti muže a ženy se měnily i v jiných oblastech. V práci byla zaměřena pozornost na takové oblasti, kde skutečně došlo, lze říci, přímo k obrodnému procesu v případě právního postavení žen a jejich práv. Rozhodně tomu napovídá vývoj volebního práva žen či práva žen na vzdělání.

Velmi komplikovaným a zdlouhavým procesem se jevila oblast vzdělávání žen. Velmi dlouho trvalo, než ženám bylo umožněno se vzdělávat na středních a vysokých školách. V případě vzdělání tomu napomohlo zakládání jednotlivých ženských spolků, jejichž činností bylo vzdělávání žen a prosazování jejich studia na univerzitách.

Až nařízením ministerstva věcí duchovních a vyučování z roku 1897 bylo povoleno studium pro ženy na filozofické fakultě. Na základě dalších nařízení došlo k povolení studia ženám na lékařské fakultě a umožnění vykonání doktorátu všeobecného lékařství a připuštění žen k farmaceutickému povolání.

Období 19. století představovalo změnu právního postavení ženy v oblasti volebního práva a tím i uvědomělého prosazování rovnoprávnosti žen. Šlo o období, kdy ženy se začaly více zajímat o možnost účastnit se voleb do parlamentu. V tomto období také i v jednotlivých ženských časopisech můžeme sledovat pozornost zaměřující se na volební právo žen.

Zvýšenou aktivitu v případě prosazování volebního práva žen lze zaznamenat pak na počátku 20. století, kdy se konaly demonstrace a politické schůze za volební právo žen. To vše pak vedlo k uzákonění volebního práva žen roku 1919 do obecního zastupitelstva na základě zákona č. 75/1919 Sb. z. a n. a parlamentu na základě ústavy

z roku 1920. Tím došlo k zařazení našeho státu mezi státy, které přiznaly ženám volební právo, jako bylo např. Německo, Británie, Polsko, Rakousko, Dánsko, Norsko či Finsko.

Právní postavení muže a ženy prošlo výraznými proměnami, což je patrné na předložených právních předpisech, s čímž i souvisel zánik některých právních institutů a vznik nových právních institutů, jako např. věno, zasnuby, ohlášky a vznik nových právních institutů jako např. majetkové společenství manželů.

Resumé

The legal status of men and women has changed over time. This is clearly evident in the case of the legal status of women, especially in the 19th and 20th centuries. The legal status changed in the area of concluding and dissolving marriage, matrimonial property law, legal action, childcare, business, electoral law, inheritance law, etc.

As studied in this thesis, the basis of the legal status of men and women is represented by the 1811 General Civil Code (ABGB), valid in our countries since 1 January 1812, and Act No. 265/1949 Sb. on family law. The legal status of men and women was, of course, also dealt with by other pieces of legislation, the essential one are also cited in this work.

In the 1811 General Civil Code the legal status of men and women is dealt with in connection to various institutes listed therein. E.g. in the case of the institute of marriage, based on canon law, we notice a departure from the concept of marriage as a sacrament. Indeed, the General Civil Code regarded marriage as a treaty binding the spouses, *inter alia*, to mutual obligations. Pursuant to the General Civil Code, it was also possible to conclude so-called inheritance contracts between the spouses on the entire estate or on its proportional share. The inheritance contract could not be canceled by a unilateral act in order so that the other spouse with whom it was negotiated could not be prejudiced.

According to the General Civil Code, the status of spouses was not equal. The husband became the head of the family and the wife was in a subordinate position, having to comply with his orders and help him in the house care and household economy. On the other hand, there is also a shift in terms of the legal status of the wife that can be seen in individual provisions of the Code - for example sec. 10 includes a list of duties of the father with respect to the mother during pregnancy and maternity, and sec. 12 features a duty of the father to pay alimony on extramarital children of the mother who wanted to keep them in her care.

Another feature of the legal status of men and women concerned the property community of spouses, which was not established as nowadays simply by law, but rather

was regulated by wedding contracts. These contracts were concluded before the marriage contract. A specific feature of these wedding contracts was, however, the fact that they could also be concluded during the marriage and during the separation of the spouses. The basic essence of these contracts, which had to be concluded in the form of a notarial deed, was the economic security coverage of the spouse in the event of death of the other spouse and the security of the family, even in the event of dissolution of the marriage by separation.

A completely different view of the legal status of men and women was enacted in the 1949 Family Law Act. Under this law, marriage took on a new concept and women and men were consistently equalized. Marriage under this law was perceived as a voluntary and lasting community of a man and a woman.

In terms of dissolution of the marriage, there was also a significant change from the previous legislation. The law no longer distinguished between divorce and separation. Divorce was formulated as a definitive dissolution of the marriage by a court decision, and this could only happen if there was a deep and lasting disruption between the spouses. In addition, a divorce required the consent of both spouses and without one it was very difficult to divorce the spouses.

The superiority of the husband as head of the family in terms of mutual rights and obligations was removed. The property community under this Act was established directly by law. A new institute was established - the "statutory property community". The statutory property community, then, was composed of all the property acquired by either of the spouses during the marriage.

The legal status of men and women has undergone significant changes, which is evident from the presented legislation, which has also led to the abandonment of some legal institutes such as dowry, betrothal, announcements, and to the emergence of new legal institutes such as the matrimonial property community.

Seznam literatury a pramenů

Literatura

ANDRLÍK, J., BLAŽKE, J. KAFKA, A. a spol. *Komentář k zákonu o právu rodinném*. Praha: Orbis, 1954.

BARTÁKOVÁ, M. *Žena v sociální péči*. Brno: Nový lid, 1920.

BĚLOVSKÝ, P. Rodinné právo. In: BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMEČEK, V. (eds.). *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno 2009.

BUREŠOVÁ, J. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc 2001.

ČAPKA, F. *Zrod ČSR v datech a událostech*. Brno 1988.

DUFEK, P. Vliv právního prostředí na soukromé podnikání v Československu v 50. a 60. letech 20. století. *Acta Oeconomica Pragensia*. 2005, roč. 13, č. 3.

FAFL Z. Zrušení obchodních a živnostenských komor. *Obzor národohospodářský*. 1949.

HOLÁ, M. Činnost sdružení uvnitř státu. In: *Čeho jsme docílily...Deset let práce Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen*. Praha 1932.

HOLUB, R. et al. *Komentář k občanskému zákoníku. Právo dědické*. Praha: Orbis, 1957.

HORSKÁ, P. *Obyvatelstvo českých zemí*. Praha: Mladá fronta 1996.

KAPLAN, K. *Československo v letech 1948-1953*. Praha 1991.

KNAPP, V. *Učebnice občanského a rodinného práva*. Sv. 3. Praha: Orbis, 1954.

Kolektiv autorů Univerzity Karlovy Právnické fakulty. *Právo rodinné*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961.

KOPEČEK, M. Likvidace soukromých živnostníků 1948-1950. In: KÁRNÍK, Z., MĚCHÝŘ, J. (eds.). *K novověkým sociálním dějinám českých zemí IV*. Praha: Karolinum, 2001.

KOŘALKA, J. Zvolení ženy do českého zemského sněmu roku 1912. In: *Žena v dějinách Prahy*. Documenta Pragensia, XIII. Praha 1996.

KOTEK, J. *Příručka pracovního práva. Soustavný výklad zákonů o právu pracovním*. Praha: Československý kompas, 1932.

KRAŤKOVÁ, D., MOTYKOVÁ, J. Ženy v terciálním školství v České republice. In: LINKOVÁ, M. *Transformace: gender, věda a společnost*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007.

KUCHAŘOVÁ, V., ZAMYKALOVÁ, L. *Aktuální otázky postavení žen v ČR*. Praha: VÚPSV, 1988.

MALÝ, K., DVOŘÁK, J. a kol. *200 let Všeobecného občanského zákoníku*. Praha: Wolters Kluwer, 2011.

MAREČKOVÁ, M. Úřední povolení k uzavření manželství po roce 1812. In: BUBELOVÁ, K. (ed.). *Pocta Eduardu Vlčkovi k 70. narozeninám*. Olomouc 2010.

MARKOVÁ, M. *Femina*. Brno: Barrister&Principal, 1988.

MALINSKÁ, J. *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha 2005.

MASNEROVÁ, J. První studentky na pražské technice. In: POKORNÁ, M. (ed.). *Semináře Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2000-2001, Práce z dějin vědy 3*. Praha: Arenga 2002.

MUSILOVÁ, D. *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918-1939*. České Budějovice 2007.

NEUDORFLOVÁ, M. L. *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha 1999.

RITTNER, E. *Církevní právo katolické*. Díl II. Praha: Nákladem právnické jednoty, 1889.

ROUČEK, F., SEDLÁČEK, J. *Komentář k československému obecnému zákoníku a občanské právo platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi*. Praha 1935.

SKOPOVÁ, Ž. Činnost sdružení ve stycích zahraničních. In: *Čeho jsme docílily...Deset let práce Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen*. Praha 1932.

ŠTĚPINA, J. *Rodinné právo*. Praha: Panorama, 1958.

VELEK, L. První v Rakousku. Zvolení prvního poslance-ženy Boženy Vikové-Kunětické v roce 1912. Příspěvek k vývoji volebního práva a ženského hnutí v habsburské monarchii. In: *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Praha 2007.

VESELÁ, R. a kol. *Rodina a rodinné právo: historie, současnost a perspektivy*. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2003.

VESELÁ, R. Otcovská moc (Řím versus ABGB). In: *Poceta Karlu Schellemu k 60. narozeninám*. Ostrava 2012.

VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008.

VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., TAUCHEN, J. a kol. *Vývoj soukromého práva na území českých zemí*. II. díl. Brno: Masarykova univerzita, 2012.

VOLKOVÁ, J. Dědické právo. In: *Dny práva – 2009 – Days of Law: the Conference Proceedings, I. edition*. Brno: Masaryk University, 2009.

Prameny

Zákon č. 146/1854 ř.z.

Zákon č. 1/1863 ř.z.

Zákon č. 117/1883 ř.z.

Zákon č. 22/1885 ř.z.

Zákon č. 156/1902 ř.z.

Zákon č. 20/1910 ř.z.

Zákon č. 9/1914 ř.z.

Zákon č. 75/1919 Sb. z. a n.

Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.

Zákon č. 123/1920 Sb. z. a n.

Zákon č. 124/1920 Sb. z. a n.

Zákon č. 226/1922 Sb. z. a n.

Zákon č. 4/1931 Sb. z. a n.

Zákon č. 28/1946 Sb.

Zákon č. 65/1946 Sb.

Zákon č. 67/1946 Sb.

Zákon č. 150/1948 Sb.

Zákon č. 266/1948 Sb.

Zákon č. 265/1949 Sb.

Zákon č. 268/1949 Sb.

Zákon č. 141/1950 Sb.

Zákon č. 26/1954 Sb.

Zákon č. 27/1954 Sb.

zákon č. 35/1960 Sb.

Zákon č. 100/1960 Sb.

Zákon č. 94/1963 Sb.

Zákon č. 65/1965 Sb.

Nařízení ministra věcí duchovních a vyučování č. 84/1897 ř.z.

Nařízení ministra věcí duchovních a vyučování ve shodě s ministrem vnitra č.

149/1900 ř.z.

Nařízení ministerského předsedy jako správce ministeria vnitra a ministra věcí duchovních a vyučování č. 150/1900 ř.z.

Císařské nařízení č. 69/1916 ř.z.

Vládní nařízení č. 48/1945 Sb.

Dekret prezidenta republiky č. 71/1945 Sb.

Dekret prezident republiky č. 88/1945 Sb.